

Özgürlük Arayışında “Mecbur İnsan”¹ Olmak: Denizli İşgücü Piyasasında İranlı Mülteciler*

Aslıcan KALFA-TOPATEŞ**
Hakan TOPATEŞ***
Nursel DURMAZ****

Öz: Bu araştırmanın amacı, Denizli kentinde yaşayan İranlı sığınmacı ve mültecilerin kentin işgücü piyasasındaki konumlarının incelenmesi ve artı-değer üretimi koşullarında maruz kaldıkları ayrımcılık, sosyal güvencesizlik ve emek sömürsü pratiklerinin çözümlenmesidir. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılarak 2015 Kasım ve 2017 Nisan ayları arasında 37 İranlı sığınmacı ve mülteciyle görüşülmüştür. Görüşmeler derinlemesine, yarı-yapılandırılmış mülakatlar ve odak grup görüşmeleri olarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları kentteki İranlı göçmenlerin özellikle tekstil sektöründe ucuz emek kaynağı olarak tercih edildiklerini göstermektedir. Küresel göçe engel olan siyasal bariyerler nedeniyle, kentteki bekleme süresinin uzamasıyla birleşen emek sürecindeki ayrımcılık pratikleri, göçmen emeği sömürsünü katmanlaştırmaktadır. Ayrıca göç sürecinin ara istasyonu olan Türkiye’de mülteci olmanın yarattığı olumsuzluklar ücretli çalışma alanının zorluklarıyla birleşmektedir. Böylelikle sosyal haklardan yoksun olarak kayıtdışı, sigortasız, güvencesiz biçimde tabakalı işgücü piyasasında yer alan İranlı göçmenler, emek sürecinde hem işçi hem de göçmen olarak bulunmanın risklerini deneyimlemektedir.

Araştırma bulgularının bir diğer boyutu Denizli’de kentsel yaşamda son derece görünür olan İranlı mültecilerin/sığınmacıların, farklı altkültür gruplarında sosyolojik aidiyetlerinin bulunmasıdır.

¹ “Mecbur İnsan” kavramı Yaşar Kemal’in (2014) İnce Memed adlı eserinden ödünç alınmış olup mültecilerin, İran’daki baskıcı rejime başkaldırma cesaretini göstererek sığınma talebinde bulunmaları sonucu deneyimledikleri “mecburiyet” haline atıfta bulunmak amacıyla kullanılmaktadır.

* Makale Geliş Tarihi:09.07.2018

** Dr. Öğr. Ü. Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

*** Dr. Öğr. Ü. Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

**** Arş. Gör. Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

Birbirinden farklılaşan altkültür grupları göçmenlerin barınma, sosyal yaşam, boş zaman etkinliklerinin yanı sıra üretim ilişkilerindeki konumlarıyla da ilişkisellik üretmektedir. Bu altkültür grupları hem göçmenlerin göç nedenlerine dair kategorilerle örtüşmekte hem de kendi içinde parçalı ve karmaşık bir yapıya sahip olması dolayısıyla kente nispeten kozmopolit bir özellik kazandırmaktadır.

Being an “Obliged Person” in Freedom Seeking: Iranian Refugees in Denizli’s Labour Market

Abstract: This research’s aim is to analyse Iranian asylum seekers’/refugees’ position in the labour market, discrimination, and practices of labour exploitation they have been exposed to under the conditions of surplus value production in Denizli. Utilizing the qualitative field research method, 37 Iranian asylum seekers and refugees have been interviewed from November 2015 to April 2017. The interviews have been conducted as in-depth, semi-structured interviews and focus group discussions.

The research findings reveal that Iranian migrants in the city are preferred as cheap labour sources especially in the textile sector. Due to political barriers preventing global migration, discrimination practices combining with the prolongation of the waiting period in the city stratifies migrant labour exploitation. Besides, negotiations created by being a refugee combine with difficulties of paid work in Turkey which is the intermediate station of the migration process. Thus, taking part in the stratified labour market as undocumented, unsecured workers without insurance, Iranian migrants are deprived of social rights and experience the risks of both being a worker and migrant in the labour process.

Another dimension of the research findings is that Iranian refugees/asylum seekers being very visible in the city life in Denizli have a social belonging in different subculture groups. Subculture groups differing from each other create a relationality with migrants’ position in production relations as well as housing, social life, and leisure activities. These subculture groups both coincide with categories related to migration reasons and proportionally incorporates a cosmopolite feature to the city due to the fact that the Iranian refugee subculture has a fragmented and complicated structure in itself.

Giriş

Bu çalışma, Denizli’deki İranlı sığınmacı ve mültecilerin emek sömürüsü, ayrımcılık ve güvencesizlikle karakterize olan istihdam edilme biçimlerini, Türkiye’de sığınma

talebinde bulunmalarına neden olan itici faktörler ilişkiselliğinde çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın Denizli’de gerçekleştirilmesinin nedeni, kenttin İranlı sığınmacılar/mülteciler için transit bir ülke olan Türkiye’deki uydu kentlerden biri olması ve son yıllarda sekiz bin ile on bin arasında değişen sayıda İranlı göçmenden oluşan bir “İranlı altkültürünü” barındırmasıyla, göç çalışmaları açısından ideal bir araştırma sahasına dönüşmesidir.

Çalışmanın amacının gerçekleştirilmesi sürecinde katılımcıların, kimi zaman benzerlikler taşıyan ancak her biri kendi içinde farklı dinamikler bulunduran göç hikâyeleriyle ve göçmenlik deneyimleriyle biçimlenen öznelliklerinin açığa çıkartılabilmesi için en uygun yöntem olan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma deseni olarak ise kültür analizi (etnografya) uygulanmıştır. Etnografyanın geniş kapsamlı ve uzun zamana yayılan bir nitel araştırma deseni olduğu gerçeğinden (Hancock, 1998: 5) hareketle 2015-2017 yılları arasında yürütülen alan çalışmasında veri toplama tekniği olarak görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Görüşmelerin gerçekleştirilmesinde ise maksimum çeşitlilik ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda 37 İranlı göçmen ile yüz yüze, derinlemesine, yarı-yapılandırılmış mülakatlar ve odak grup görüşmeleri yapılarak çalışmanın problematiğine ilişkin veriler toplanmıştır. 30 dakika ve 2 saat arasında süren ve yanıtlayıcıların dil bilme durumlarına göre Türkçe, İngilizce ya da bazı İranlıların Farsça’dan gönüllü tercümanlık yapmaları aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmelerde, yanıtlayıcıların rızası alınarak ses kaydı alınmıştır. Bazı yanıtlayıcılarla gerek yüz yüze, gerekse de sosyal medya aracılığıyla ek görüşmeler yapılmıştır. Nitekim kültür analizi araştırmaları, ilk görüşme vasıtasıyla elde edilen bulguların ve yorumların ayrıntılı hale gelmesi, araştırmanın daha zengin bir bilgi birikimiyle donanması için kimi zaman katılımcılarla tekrar görüşülmesini gerektirmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 77). Böylelikle araştırmanın boylamsal niteliği de inşa edilebilmiştir.

Öncelikle kentteki İranlı altkültürünün analizinde bu sosyal gerçekliği meydana getiren kaynak, süreç ve dinamiklerin ele alınması gerekmektedir. Bilindiği gibi şeriat rejimiyle yönetilen İran, önemli ölçüde göç veren ülkeler arasındadır. Ülkenin kitlesel düzeyde göç veren bir ülke haline gelmesinin tarihi yaklaşık kırk yıl öncesine, 1979 İslam Devrimi sonrasına dayanmaktadır. Devletin despotikleşmesiyle sivil toplum alanında İslami akımların güçlenmesi (Ayubi, 1993: 247), dışlanma duygusu, yabancılaşma, kültürel özgünlük arayışı, yeni kentleşen kişilerin yönetimin baskıcı pratikleri karşısında İslamleşmesini beraberinde getirmesi (1993: 251) ve böylelikle modernleşmenin reddedilerek yabancı bir proje olarak değerlendirilmeye başlaması (1993: 248) gibi faktörler, İslam Devriminin arka planını oluşturmaktadır. Devrimle birlikte ülkede kurulan siyasal İslam rejiminin etnik ve dini azınlıkları, solcuları, feministleri, farklı cinsel yönelime sahip olanları baskı altına almasıyla (Afary and Anderson, 2015: 213) ülke nüfusunun önemli bir bölümünün, özgürlük arayışı içerisinde göç dalgalarının ilkinin başlatması, Canetti’nin “kaçış kitleleri” olarak tanımladığı olguyla örtüşmektedir:

“Kaçış kitleleri bir tehditle yaratılır. Herkes kaçır ve herkes kitleyle birlikte sürüklenir. Tehlike herkes için aynıdır. Bu tehlike belirli bir noktada kesifleşir ve orada ayırım tanımaz. Bir şehrin sakinlerini ya da belli bir inanca bağlı olanları ya da belli bir dili konuşan herkesi tehdit edebilir” (Canetti, 2016: 55).

1980-1988 arasında gerçekleşen İran-İrak Savaşı, İran’dan kaynaklanan ikinci göç dalgasının tetikleyicisi olarak nitelenebilirken 2008 yılında BM’nin LGBT bireyleri de mülteci statüsü kapsamına alması (UNHCR, 2009a: 193-195)² ve 2009 yılında gerçekleştirilen İran’daki cumhurbaşkanlığı seçimi (Human Rights Watch Report, 2012) üçüncü göç dalgasını başlatmıştır. Sözü geçen üç göç dalgasında da Türkiye birçok İranlı göçmen için transit ülke olarak işlev görmüştür. Bilindiği gibi Türkiye coğrafi konumu dolayısıyla geçici veya uzun süreli sığınma talep etmek niyetiyle çeşitli milletlerden oluşan gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Bunda, ülkenin sığınma ve göç politikasının evrimi ve doğası belirleyici olmuştur (Iranian Queer Watch Report, 2016: 32). Nitekim Türkiye’de 2000’li yıllardan önce “gelenlerin “muhacir” gidenlerin ise “gurbetçi” olduğu varsayımına göre izlenen düalist göç politikaları (Erder, 2007: 5) 2000’li yıllarda farklılaşmıştır. Bu farklılık ve İran’dan kaynaklanan üçüncü göç dalgasını oluşturan faktörler, Türkiye’deki İranlı sığınmacı ve mülteci sayısını artırmıştır. Gerçekten de İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün (HRW) 2012 yılında yayımlanan raporuna göre İranlılar tarafından en fazla sığınma başvurusu yapılan ülke olan Türkiye’de, İranlı sığınmacı sayısı 2009 ile 2011 yılları arasında %72 oranında artmıştır (Human Rights Watch Report, 2012: 3). BMMYK’nın (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) 2017 verileri ise Türkiye’de 32000 İranlı sığınmacı ve mültecinin yaşadığını göstermektedir (UNHCR, 2017: 1-2).

Türkiye’de sığınmacı ve mültecilerin barınmalarının yönetsel düzenlemesi, göçmenlerin belirlenen “uydu kentlere” yerleştirilmesi politikası aracılığıyla uygulanmaktadır. Bu kapsamda İranlı sığınmacı kabulü yönündeki uygulamaların sürmesinin yanı sıra göçmenler için diğer uydu kentlere göre daha fazla kabul edilebilir koşullar sunmasıyla Denizli, özellikle LGBT İranlı mülteciler için giderek tercih edilen bir nitelik kazanmış; bu durum kentteki İranlı nüfusunu artırmıştır. Sığınma başvurusunu yapan İranlıların bir kısmı aile, akraba, tanıdık ya da arkadaşlarının Denizli’de yaşamasından dolayı kimi zaman resmi kanalları zorlayarak kente yerleşme yolunu denemekte, bu mümkün olmadığında ise kaçak bir biçimde kentte yaşamaktadırlar.

Yeni gelen göçmenler, kentteki İranlı göçmen altkültürünü beslemektedir. Homojen görünümünün aksine son derece heterojen olan bu göçmen altkültürü, kentin işgücü piyasası, barınma, sosyal yaşam gibi bazı bileşenlerine yeni dinamikler

² LGBT kimliğinin bu kapsamda ele alınması, cinsel yönelimi/cinsiyet kimliği farklı olan bireylerin ciddi biçimde cezalandırılmaya varabilecek tehditlere maruz kalma ihtimalini kanıtlar niteliktedir (Johnson, 2011: 61).

eklerken bu süreçte özellikle çalışma yaşamında var olan ayrımcılık yüklü davranış örüntüleri yinelenmekte ve sözü geçen örüntüler, göçmen emeği sömürsünü beslemektedir. Böylelikle emek yoğun sanayileşmesiyle küresel meta zincirlerine eklenen Denizli’de işgücü piyasasında zaten yerli işçiler için var olan eğretilik, kayıtdışılık içeren ve çeşitli risklerle bütünleşen emek sömürsü, İranlı göçmenler için çok daha şiddetli hale gelerek onları tabakalı işgücü piyasası içinde adeta “tabaka altı”³ bir konuma yerleştirmektedir (Kalfa-Topateş vd., 2017; Topateş vd., 2018).⁴ Bu husus, yoğun göç alan bölgelerde işgücü piyasasının durumunun incelenmesi gerektiği (Lordoğlu, 2015: 40) gerçeğiyle örtüşmektedir. Nitekim bir ülkede işsizlik oranlarının yüksek, işgücüne katılma ve istihdam oranlarının düşük olmasına rağmen göçmenlerin işgücü piyasasına dâhil olabilmeleri, kayıtdışı istihdamın yaygınlığıyla ilişkilidir. Yüksek kayıtdışılık düzensiz göçmenleri işgücü piyasasının en alt ücret tabanına yerleştirmektedir. Çoğunlukla emek yoğun sektörde istihdam edilen göçmenler, yedek işgücü rezervi konumunda olmaları nedeniyle, sektörde ücret düzeylerinin düşük tutulmasıyla yüz yüze gelirken; bir taraftan da mültecilik pratikleri içindeki olumsuz statülerinin ürettiği sınırdışı edilme korkuları, onların işgücü piyasasının olumsuz koşullarına rıza göstermelerine yol açmaktadır (2015: 40). Denizli’nin sanayi üretiminde başı çeken tekstil sektörü son yıllarda adeta bu gerçekliklerin sağlamasının yapıldığı, küresel işbölümünün meta zincirlerinin tabanında artı-değer üretiminin fazlalaştığı bir yapıya doğru evrilmiştir. Araştırmanın izleyen bölümlerinde, göçmen emeği sömürsünün ve güvencesizliğin ayrımcılıkla birleşmesinin İranlıları hangi dezavantajlarla yüzleşmek zorunda bıraktığı, göç sürecinde deneyimlenen itici faktörler de ele alınarak çözümlenecektir.

İtici-Çekici Faktörler İlişkiselliğinde İranlı Sığınmacı ve Mültecilerin Göç Süreçleri: “İran’da can emniyetimiz yoktu...”

Göç olgusu, küresel kapitalizmin günümüzdeki en önemli görüngülerinden biri haline gelen ve her geçen gün yoğunlaşarak toplumları sosyal, ekonomik, kültürel, mekânsal bağlamlarda değiştiren gerçekliklerden biridir. Örneğin bu gerçekliklerden birisi göçmenlerin “küresel prekarya” içinde ciddi bir nicel orana sahip olmasıdır (Standing, 2017: 204). Harvey’in (2011: 79) küreselleşmenin ekonomik coğrafya

³ Kendisiyle yaptığımız akademik bir fikir alışverişi esnasında, özgün katkısıyla bu kavramın geliştirilmesini sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Fatih Güngör’e teşekkür ederiz.

⁴ 2015 Kasım ve 2017 Nisan ayları arasında yürütülen alan araştırması sonucu farklı çalışmalar kaleme alınmıştır. Bkz: (Durmaz, vd. 2017; Kalfa-Topateş, vd., 2017; Topateş vd., 2018; Topateş, vd., 2017). Bu çalışmada ise çalışmanın, İranlı mülteci altkültürünün yapısına, göçmenlerin ayrımcılık ve sosyal güvencesizlikle yüzleşme biçimlerine dair bulguları ele alınmıştır.

üzerindeki etkilerini sosyolojik bir perspektifle değerlendirmesi, göçün ne denli karmaşık ve bir o kadar da belirsiz anlamlara sahip olduğunu düşündürmektedir:

“‘Küreselleşme’ teriminin saygınlık kazanmasının işaret ettiklerinden biri, kapitalizmin coğrafi düzeninin kapsamlı bir dönüşüme uğramış olduğudur. Bu dönüşüm kapitalizmin tarihsel gelişim çizgisi içerisinde ‘doğal olarak’ konuşlandığı coğrafi birimlerle ilgili varsayımları, hiç olmadıkları kadar anlamsız kılmaktadır.”

“Dünyanın dört bir yanında siyaseti ve toplumlari yeniden şekillendiren uluslaşır bir devrimin parçası” (Castles ve Miller, 2008: 11) niteliğindeki uluslararası göç; ülkeler arası çatışma ve savaş gibi etkenlere bağılı olarak ortaya çıkabileceğı gibi ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlere de dayanabilir. Bu bağlamda göç hareketlerini diğere değışkenlerden yalıtarak, soyutlayarak, sadece emek göçü kapsamında ele almanın sosyal gerçekliğı çözümlemede kimi hatalar üretebileceğı göz ardı edilmemelidir (Miles ve Satzewich, 2007: 303). Nitekim 1980’li yıllarda Batı Avrupa’ya yönelen mülteci göçü, dikkat çeken önemli bir bilimsel araştırma konusu haline gelmiştir (2007: 309). Oluşumunun doğrudan sermaye birikiminin dinamiklerine bağılı olmaması, mülteci göçünün analizini zorlaştırmaktadır (2007: 313). Bununla birlikte kapitalist üretim biçiminin, ulus devletlerin gelişmesini sağlaması (2007: 237), mülteci göçü ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaktadır. Kapitalist üretim tarzının biçimlendirdiğı sosyal ilişkiler, mekânsal hareketlilikler yarattığı için uluslararası göçün, ulus-devletin yeniden üretimiyle sermaye birikimi arasındaki bağı içkin biçimde düşünülmesi gerekir (2007: 327). İran’dan kaynaklanan mülteci göçünün politik içeriğı de, çevre ülke kapitalizminin yarattığı kır-kent eşitsizliğinin ekonomik, siyasal ve kültürel yansımalarının bir kompozisyonunu göstermektedir. İranlılar Türkiye’ye göç ettiklerinde ise emek göçü teorilerine içkin olan yedek emek rezervine katılma; işgücü piyasasına dâhil olduklarında da emeğın vasıfsızlaşması olgularını deneyimlemektedirler. Özellikle “mülteci-işçi kavramı” (Kay ve Miles, 1988: 215, aktaran Miles ve Satzewitch, 2007: 328), sözü geçen bu süreci açıklayan bir nitelik taşımaktadır.

Göç literatüründe genellikle göç sürecine neden olan itici ve çekici faktörlerin sınıflandırılması yaygın bir eğilimdir. Bu kapsamda örnekleminizdeki yanıtlayıcıları göçe zorlayan itici faktörler değerlendirildiğinde, bu faktörlerin İranlı mültecilerin sosyo-demografik özellikleriyle iç içe geçtiğı görülmektedir. Sosyo-demografik özellikler cinsiyet ekseninde ele alındığında örnekleimde yer alan kadın sayısının az olması (10 kişi), kadınların İran’dan ayrılmak için babalarından veya kocalarından izin alma zorunluluğunun göç süreci önünde engeller yaratmasıyla açıklanabilmektedir. Örneklemdaki LGBT birey sayısının fazlalığı (8 gey, 1 lezbiyen, 1 biseksüel, 4 trans erkek ve 1 trans kadın) ise, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğı farklılıklarının İran’dan göç etmek için önemli bir itici faktör olduğu gerçeğini temsil eder niteliktedir. Öte yandan büyük ölçüde genç bireylerden oluşan örneklemin eğitim düzeyinin oldukça yüksek, dini inanç ve etnik köken açısından

heterojen olduğu ve ağırlıklı olarak bekâr yanıtlayıcıları içerdiği bulgulanmıştır. İran’daki rejime muhalif olma nedenleriyle Türkiye’ye sığınan 37 yanıtlayıcının sosyo-demografik özelliklerindeki çeşitlilik, göç etme nedenlerinde de kendini göstermektedir. Bu çeşitliliğe dair ayrıntılı bilgi, aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Cinsiyet		Yaş		Eğitim Düzeyi		Medeni Durum		Etnik Köken		Dini İnanç	
Kadın	10	17 yaş	1	Yüksek lisans	3	Bekâr	29	Fars	27	Müslüman	15
Erkek	22	21-29 yaş	20	Lisans	23	Evli	8	Kürt	5	Hristiyan	7
Trans kadın	1	30-39 yaş	12	Önlisans	2			Azeri	4	Bahai	5
Trans erkek	4	40-50 yaş	4	Lise	8			Lur	1	Zerdüş	1
				Ortaokul	1					Ateist	3
										Deist	5
										Şaman	1

Her bir yanıtlayıcı için göç sürecindeki temel itici faktör, genel anlamda İran’daki baskıcı rejim olarak belirirken; yanıtlayıcıların etnik kökenlerine, dini inançlarına veya cinsel yönelimlerine göre sığınma talebi süreçlerindeki farklılaşan göçmen kategorilerinin özel/özel boyutları görülmektedir. Bu anlamda Lur bir yanıtlayıcı olan Sasan⁵, İran’daki rejim baskısını ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları genel hatlarıyla aktararak, çözümlerimiz için bir çerçeve çizmektedir:

“Problemler var İran’da. Birincisi şeriat, hayat zor. Bir mesaj, internet, facebook, resim; 15 tane zindan, belki idam... Evet belki idam... Sadece mesela şaka yaptı, resim yaptı, karikatür yaptı. Var bir tane kız İran’da. Zindana gönderdin onu, neden? Bir tane karikatür yaptı. Bu kızın hepsi hayatı zindan.”⁶

Göç sürecindeki itici faktörler kategorik olarak ve daha spesifik biçimde ele alınacak olursa ilkin, Şiilik dışındaki dini inanışlara sahip bireylerin, inançlarına saygı duyulmaması ve kendilerini baskı altında hissetmelerinin, sığınma talebinde bulunmalarına neden olduğu görülmektedir. Gerçekten İran’da yasadışı olan Bahailik ve Hristiyanlık inançlarını benimsemiş olan yanıtlayıcılar, inançlarını gizlemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Müslümanlığın Şii inanışından farklı ve laiklikle moderniteye daha açık bir kolu olan Bahailiğe mensup bireylerin

⁵ Bilimsel etik kurallar gereği katılımcıların anonimliğinin korunabilmesi için, araştırma boyunca anlatılar aktarılırken kod isim kullanılmaktadır.

⁶ Müebbet hapis.

birçok sosyal hakkının kısıtlandığı, yanıtlayıcıların anlatılarında ortaya çıkmıştır. İran’da Bahai inancına sahip bireylere, lise öğreniminden sonra nitelikli bir yükseköğretime devam etme olanağının tanınmaması, mülk edinme haklarının sınırlandırılması, kamu sektöründe çalışma imkânının olmaması, Bahai yanıtlayıcıların göç etmelerindeki itici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Majid’in aşağıdaki ifadesi, Bahailerin İran’da maruz kaldıkları baskıyı örneklemektedir:

“Mesela İran’da 14 yaşında bir kızın Bahai olduğu için hapsedildiğini biliyorum. 10 yıl önce hükümet 70 kişiye, Bahai olduklarından her biri için 20 yıl hapis verdi. İran’da Bahaizm yasadışı bir inanış... Yani Bahai olmak suç. Eğer bize sormazlarsa biz (Bahai olduğumuzu) söylemiyoruz.”

Örnekteki Bahai yanıtlayıcıların hepsi, hedef ülkelerde yükseköğretim imkânlarından faydalanmak istediklerini belirtmişlerdir.

İran’da Şiilik dışında bir dini tercih etmenin hapisten idam cezasına varacak ölçüde şiddet içeren cezalarla karşılık bulması, yanıtlayıcıların bir bölümünün inançlarını yaşayabilmek için kimi zaman gizli toplantılar yapmaları sonucunu doğurmuştur. Hristiyan yanıtlayıcıların bir kısmının inancının ifşa olması, cezaevine girmeleriyle sonuçlanabilirken bu anlamda Hristiyan mültecilerin deneyimlerinin siyasi suçlularinkilerle ortaklaşabildiği yönündeki bulgulardan hareketle, devlet şiddetine maruz kalan Hristiyan ve siyasi suçlu olan mültecilerin anlatılarının birlikte ele alınması gereği doğmaktadır. Bu kapsamda görüşülen 7 Hristiyan yanıtlayıcının 2’si (Azad ve Gevan) ve 4 siyasi suçlunun 3’ü (Hedayat, Hossein ve Shahrokh) olmak üzere toplamda 5 yanıtlayıcı farklı dini inanç ya da siyasi görüşlerinden ötürü cezaevinde bulunmuşlardır. Tutukluluk deneyimine sahip olan yanıtlayıcıların 3’ü cezaevinde işkence gördüklerini dile getirmişlerdir. Hapishanede maruz kalınan işkenceler hem fiziksel hem de psikolojik düzeyde olabilmekte ve dişlerin sökülmesinden yüksek desibelli ses dinletilmeye varan bir yelpazede çeşitlenmektedir:

Azad: “Bana çok tehdit oldu. Ben ceza aldım, kafese (hapse) girdim. Bak benim dişlerim var ya takma, kerpetenle söktüler. Hristiyan olduğum için. İzin verdiler bana, ‘şu tarihte jandarmaya gel’ diye. Ben gelmedim, kaçtım.”

Hedayat: “Hapisteyken molla geliyor, seninle konuşuyor, psikolojik baskı yapıyorlar. Seni öyle bir hale sokuyor ki, seni kelepçeyle bir duvara bağlıyor, 24 saat oradasın. Tuvaletin de gelse, öyle yapacaksın. Ben bunu yaşadım. Mesela seninle konuştuğunda anlıyor ya, dine çok bağlı değilsin, o zaman hep sana Kuran açıyor. Mesela bir tane sesleri var, sürekli sana dinletiyorlar; artık deli olacak gibi oluyorsun. Hani camı camı vurduğunda çıkan ses gibi bir ses. Desibelini de yükseltiyor, mahvediyor seni”.

Azad ve Hedayat gibi işkence gören Hossein ise, cezaevinde siyasi suçluların infaz edilmesi sonucu ailelerinin yaşadıkları belirsizlik duygusuyla ilgili son derece çarpıcı bir anlatı sunmuştur:

“Cezaevinde siyasi mahkûmlara tek silah yapıyordu yani, vuruyorlar. Tabancayla. Vuruyordu onu cezaevinde içeride, götürüyor. Bir şeyler soruyordu, öldürüyordu onu. Sessiz. Ama ailesi 6 ay, 1 sene bekliyor. Ama o 6 ay önce ölmüş... Mezar yok, isim yok, hiçbir yerde yok. Bir toprak var, ailesine gösteriyor, burada. Ama acaba burada mı? Değil...”

Bir diğer mülteci kategorisi, aile içi şiddete maruz kalma gerekçesiyle Türkiye’ye sığınan kadın yanıtlayıcılardır. Bu tarz deneyimlerin örneklenmesi açısından Hossein’in annesi olan Seema’nın aşağıdaki ifadesi, madde bağımlılığıyla aile içi şiddet arasındaki ilişkiyi göstermektedir:

“Ben kocamdan kaçtım. Şey çekiyordu esrar, içiyordu sürekli. Her şeyden kavga çıkarıyordu, beni azarlıyordu. Mesela evde oturuyoruz, diyordu ‘senin yanında oturan kim?’ Diyorum ‘kimse yok.’ Hayal görüyordu. Korkuyordum ben de. Kalmadım daha fazla. Ben iki kere evlendim, ikisi de derde dert...”

LGBT kategorisinde yer alan yanıtlayıcıların göç deneyimlerinin analizinde ise, hem cinsel yönelim hem de cinsiyet kimliği açısından azınlıkta yer alan mültecilerin, “eşitsiz küresel ilişkiler” tarafından yönlendirildiği ve bu hususun özellikle Güney ülkelerinden Kuzey ülkelere doğru gerçekleşen LGBT göçü açısından önem kazandığı göz önünde bulundurulmalıdır (Fobear, 2014: 51). Bu bağlamda LGB yanıtlayıcılar için itici faktörün, idam edilmeye kadar varan çeşitli cezalara maruz kalma tehdidini içerdiğini ve bu durumun, İran’la demokratik ülkeler arasındaki siyasal ve bireysel özgürlükler noktasında farklılaşan eşitsizliği açığa çıkardığını belirtmek gerekmektedir. İran’da her ne kadar cinsiyet değiştirme ameliyatları devlet tarafından destekleniyor olsa da, gerek gerçekleştirilen ameliyatların nitelik sorunu, gerekse ameliyat sonrasında karşılaşılan ayrımcı uygulamalar nedeniyle trans bireyler, toplumsal yaşama aktif bir biçimde katılamamakta ve dışlanmaktadır. LGB bireyler ise istemedikleri halde cinsiyet değiştirmeye zorlanmaları ve aksi halde ölümle cezalandırılmaları nedeniyle göç sürecine daha hızlı bir biçimde katılmaktadır (Durmaz vd., 2017: 41). LGBT yanıtlayıcıların bir bölümü de, kimlikleri ifşa olduğunda aileleri, patronları gibi farklı sosyal küme ve bireylerden kendilerine yönelen tehditlerle yüzleşerek Türkiye’de sığınma talebinde bulunmuşlardır. Bu yanıtlayıcılardan biri Taher’dir:

“(Sevgilimin ailesi) polisi aramak istedi. Çünkü oğullarının heteroseksüel, benim gey olduğumu düşünüyorlardı, ama yanılıyorlardı. İşyerime gelip müdüre benim gey olduğumu söylediler. Müdür beni anında işten çıkardı.”

Sözü geçen tüm itici faktörler (farklı dini inançların ve muhalif siyasi görüşlerin benimsenmesi, aile içi şiddete maruz kalmak, LGBT olmak) yanıtlayıcıların BMMYK’ya yaptıkları sığınma başvurusunun kriterini ve kurumun açtığı dosyanın niteliğini oluştururken araştırmada, ikincil düzeyde itici faktörlerin de iltica sürecini hızlandırdığı bulgulanmıştır. İlkın, devletin biyo-politik beden denetimi siyasetiyle gündelik yaşam üzerinde disiplin kuran mekanizmaları bir otorite alanı olarak fazlaca işlevselleştirmesi, etnik köken, dini inanç, cinsel yönelim

gibi nedenlerin yanı sıra göç süreçlerini dolaylı ve ikincil olarak etkileyerek birçok yanıtlayıcının şikâyet konusu olmuştur. Bu yanıtlayıcılardan Sasan kız arkadaşıyla sokakta dolaştığı için kırbaç cezasına maruz kaldığını belirtirken *hicap* (başörtüsü) takmayan kadınların cezalandırılma sisteminin işleyişini, “Başı açık kadınları bir arabada topluyorlar. Camlar kara, ahlak polisi geliyor. Sana diyor ki bir daha yapma. Suç yine işlenirse para cezası, üçüncü kez işlenirse zindan cezası var...” sözleriyle anlatmıştır.

Rejimin bu yapısı doğallıkla, devlet gücünün Althusserci anlamda bir ideolojik aygıt olarak pratik düzeydeki işleyişinin, yanıtlayıcılar tarafından toplumun güvenliğinin sağlanması niteliğinde değil, tersine bir gözetim ve denetim mekanizması biçiminde değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Öyle ki Shahrokh’un anlatısı, Türkiye’yle İran’ı kıyaslayarak, İran’da devletin kolluk kuvveti olan polisi genellikle ters orantılı biçimde değerlendirdiğini göstermesi anlamında ilginçtir: “Türkiye’de sokaklarda polis yok ama emniyet var; İran’da ise sokaklarda polis var ama emniyet yok”.

Göç sürecini hızlandıran bir diğer ikincil faktör olan, ebeveynlerin çocukları için daha iyi ve modern bir yaşamı arzulamaları, az sayıda yanıtlayıcının anlatısında ortaya çıkmış olup Sholeh’in “Çocuğun geleceği için (İran’dan) ayrılmak istedik” ifadesiyle örneklenmekteyken üçüncü tali faktör, kimi zaman farklı dezavantajların iç içe geçmesiyle biçimlenmektedir. Bu anlamda etnik kökenle dini inancın ya da cinsel yönelimin farklılığının birleşiminin, bireyler için katmanlı riskler yaratabildiği bulgulanmıştır. Gerçekten de Kürt ve Hıristiyan olmak; Kürt, Sünni ve trans kadın olmak; Azeri ve siyasi suçlu olmak gibi iç içe geçmiş “ötekilikler”, bazı yanıtlayıcıların göç sürecini hızlandırmıştır. Bu kapsamda bulgular, İran’da Fars kökenliliğin dışında bir etnik kimliğe sahip olmanın bireylerin çeşitli hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesiyle sonuçlanabildiğini ortaya koymaktadır. Siyasi bir suçlu olan Shahrokh’un:

“Orada hayat çok zor. Ben orada Kürdüm, orada çok savaş var. Hapse girdim. Çok orada sıkıntım var... İran’da çok Şii var. İran’da üç şehir Sünni. Başka hepsi Şii. Sünni olduğumdan eziyet gördüm”

biçimindeki ifadesi, bu gerçeği örneklemektedir. Fars Şii devletinin güçlü etkisine rağmen kimi zaman etnik grupların yerel pratiklerinin de kültürel anlamda sosyal baskı ve kontrolü içerdiği, Lur olan Sasan’ın ifadesinde ortaya çıkmıştır. Ailesi tarafından amcasının kızıyla zorla nikâhlandırılan Sasan, şeriat rejiminin yanı sıra yerel, ataerkil Lur adetlerinden de şikâyetçi olduğunu belirtmiştir.

İranlı bireylerin göç süreçlerinde, itici ve çekici faktörler sırasıyla kaynak ülke olan İran ve BM’nin mültecileri yerleştirecekleri hedef ülkeler açısından geçerliken transit ülke niteliğindeki Türkiye, bireyleri “mecbur insanlara” dönüştürecek biçimde, göç sürecindeki bir ara istasyonu temsil etmektedir. Bu mecburiyete rağmen İranlılar için Denizli’nin bir uydu kent olarak, çekici faktör niteliği kapsamında düşünülebilecek olan bazı bileşenleri (iş olanakları, tatil yerlerine

yakınlık, coğrafi konum, görece modern ve gelişmiş bir kentsel-toplumsal formasyon) barındırabildiği ortaya çıkmıştır. Bu özellikleriyle Denizli, BMMYK’nın özellikle İranlı LGBT göçmenleri yerleştirme eğiliminde olduğu bir kente dönüşmesine rağmen, işgücü piyasasındaki olumsuz çalışma koşulları birçok yanıltıcı için hayal kırıklıkları yaratmaktadır. Gerçekten de Denizli için sözü geçen çekici faktörlerden iş olanaklarının, çok büyük ölçüde göçmen emeğinin sömürülmesine dayandığı bulgulanırken, göçmenlerin barınma pratiklerinin mikro düzeyde yerel ekonomik işleyişin aktörleri olan apart sahipleri ve emlakçılar tarafından çeşitli dezavantajlar yaratan bir forma dönüştürüldüğü görülmektedir.

Denizli Kentinde İranlı Göçmen Altkültürünün Oluşumu

Çalışmanın temel bulguları arasında, İranlıların kentte bir altkültür grubu oluşturdukları yer almaktadır. 1920’li yıllardan itibaren, genel kitleden farklılık gösteren bireylerden oluşan toplulukları ele alan ve “toplumun genel kültürünün bir alt ögesi gibi tanımlanan bir kavram olan” altkültür (Bourse ve Yücel, 2017: 152) şu şekilde betimlenebilir:

“Bir toplumda kendine özgü bir kolektif kimliği bulunan belirli bir topluluğun kendini farklılaştırmak için kullandığı modeller, roller, yaptırımlar, değerler ve simgeler dizgesine *altkültür* denir” (2017: 152).

Kentteki İranlı mülteci altkültürünün barınma, içgrupları arasında gelir getirici etkinlikler sağlama, dayanışma, sosyalleşme, tüketim ve -dinsel gruplar için- ibadet etme gibi çeşitli bileşenlere sahip olduğu bulgulanmıştır. Tüm bunlar, altkültürün toplumsal sınıfları, etnik ya da dinsel ilişkileri, barınmayı, konuşulan dili kapsadığı bilgisine (Bourse ve Yücel, 2017: 153) koşut bir özellik göstermektedir. Bu çerçevede İranlı mülteci altkültürünün temel özelliği, hem farklı altkültürleri bünyesinde barındırmasıyla, hem de sınıfsal değişkenlikler açısından katmanlı bir toplumsal tabakalaşmaya sahip olmasıyla son derece heterojen bir yapı arz etmesidir. Bu anlamda Bahailer, LGBT’ler, Hıristiyanlar gibi topluluklar, İranlı mülteci altkültürlerinin heterojen sosyolojisini yansıtmaktadır. Farklı mülteci kategorileri birbirleriyle kısmen dayanışma ilişkileri geliştirmekte, ağırlıklı olarak ise sosyal ilişkiye girmemekte ya da birbirleriyle çatışmakta/rekabet etmektedirler. Toplumlarda gözlenen ve karşılıklı etkileşimin unsurlarından olan “rekabet”, “çatışma” ve “ıntibak (uyum)” (König, 2000: 263), İranlı mültecilerin sosyo-kültürel eylemlilikleri kapsamında bulgulanmıştır.

İranlı mülteci altkültürünü heterojenleştiren diğer bir unsur olan sınıfsal bağlamın da değerlendirilmesi, göç ve üretim ilişkileri açısından analitik bir çerçeve sağlayacaktır. Nitekim Denizli’de yaşayan İranlı altkültürü, sınıfsal yapı anlamında 4 kategori altında incelenebilir. Bu sınıfsal kategorilerden ilki, örnekteki 5’i Bahai ve 5’i LGBT olmak üzere 10 yanıltıcıyı kapsayan “göçmen aristokrasi”dir. İkinci

kategori olarak bulgularan “orta sınıf”, 4’ü Hristiyan ve 2’si LGBT olmak üzere toplam 6 yanıtlayıcıdan oluşmaktadır. Bu yanıtlayıcıların bir kısmının proleterleşme tehdidi altında olduğu görülmektedir. Üçüncü kategori ise 18 yanıtlayıcının dâhil olduğu “proletarya sınıfıdır.” Proletarya içerisinde yer alan yanıtlayıcılar diğer kategorilere göre çok daha çeşitli olup 3 Hristiyan, 7 LGBT, 3 siyasi suçlu, 2 aile içi şiddet mağduru kadın, 2 aile bağları dolayısıyla göç eden ve 1 sahte dosya açan yanıtlayıcıdan oluşmaktadır. Son kategori ise 2’si siyasi suçlu ve 1’i trans kadın olmak üzere toplam 3 yanıtlayıcının yer aldığı “sınıfaltı”dır.

Bu bulgular, İranlıların kentteki toplumsallıklarını bir sınıf kültürü bağlamında da ele almaya olanak sağlamaktadır. Sınıf kültürü kavramı,

“...marjinal grupların (etnik, gençlik, kadın) baskın ideolojiye karşı aktif bir savaş içinde olduklarını ve kendi karşı-hegemonik kültürel kalıplarını icat ettiklerini ileri sürer. Gruplar içinde gözlenen farklı kültürel pratikler ne olursa olsun, ...maddi temellidir ve mücadele içinde sosyal olarak inşa edilmiştir. Diğer bir deyişle, bu günlük kültürel pratikler, baskıcı sınıf toplumu içinde bir saygınlık veya değer bulmak için gruplar tarafından icat edilmiştir. İcat edilmiş kültürel kalıplar ve pratikler düşüncesi, antropolojinin pasif mirasçılığa dayalı bir tarihsel kültürel gelenek bakışına bir tezat oluşturmaktadır. Böylece, etnik bir kültürün kalıp ve pratikleri, grubun bugünkü ve geçmiş mücadelelerinden icat etikleridir” (Willis, 1976; 1981, aktaran Foley, 2007: 266-267).

Bu çözümlemelere koşut biçimde İranlıların oluşturdukları altkültürün, kendi içinde çatışmaları ve farklı mikro-altkültürleri içermesine rağmen, Doğu-Batı arasında yer alan “araP”ta, bazı direnme stratejilerini de bünyesinde barındırdığı görülmektedir. İran’daki baskıcı pratiklerin kısıtladığı ya da ortadan kaldırdığı birçok eylem ve davranışın, yanıtlayıcılar için özgürlüğü temsil eden Batıya açılan kapı olarak görülen Türkiye’de deneyimlendiği gözlemlenmiştir. Bu çerçevede altkültürün bileşeni olarak boş zaman ve tüketim etkinlikleri öne çıkmaktadır. Özellikle boş zaman etkinlikleri kapsamında parti, gezi gibi eğlence faaliyetlerinin yoğun biçimde yaşanması; tüketimin manipülasyonu ve bununla bağlantılı olarak beden politikaları bağlamında dış görünümün önemleştirilmesi, farklılaştırılması ve göçmenlerin algıladıkları Batılı birey standartlarıyla özdeşleştirilmesiyle, bir İranlı mülteci görüngüsünün oluşması, sınıf kültürünün direnme stratejileri içinde değerlendirilebilir. Gerçekten de altkültürler, egemen toplumsal kültüre dâhil olmayı reddetmenin stratejilerine sahipken öte yandan kendi topluluklarına yönelik bir bağlanma eğilimini taşır (Bourse ve Yücel, 2017: 152). Gerçekten de alan araştırması kapsamında yapılan gözlemler, Denizli’deki İranlı göçmenlerin belirli bir bölümünün hedonist tüketim kalıplarını yansıtan giyim tarzları, makyaj ve aksesuar tercihleri, saç modelleri gibi unsurlarla kent halkından kolaylıkla ayırt edilebilecek bir dış görünüme sahip olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede altkültürü oluşturan bazı değerlerin “genellikle kolaylıkla tanınabilen ve yorumlanabilen

göstergeler ve tarzlar aracılığıyla” yapılandırıldığının (2017: 153) altını çizmek gerekmektedir. Tüketim İranlı mülteci altkültürünün “ayırt edilebilme” ya da “farklı olma” arayışının göstergesidir.

“Her tüketim nesnesi, tüketimin göstergesi haline gelir. Tüketici, göstergelerle beslenir: Tekniğin, zenginliğin, mutluluğun, aşkın göstergeleri. Göstergeler ve anlamlar, duyumsanabilir olanın yerini alırlar” (Lefebvre, 2007: 123).

Hedonist tüketim pratiklerinin bir diğer boyutu olan gezi, parti gibi gündelik yaşam sosyolojisindeki boş zaman etkinliklerinin sıklıkla deneyimlenmesi ve bazı İranlıların tamamen bu etkinliklerin organizasyonu ile geçimlerini sağlamaya başlamaları da araştırma kapsamında saptanmıştır. Tüm bu bulgular, sınıfsal analizlerle kültürel analizlerin kesişiminin önemini yansıtmakta ve gelir gruplarındaki farklılıklara rağmen İranlıların Weberyen anlamda tüketimle biçimlenen ve “Batılı” desenler taşıyan bir yaşam tarzını inşa etme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Yaşam tarzıyla tüketim arasında var olan ilişki, analizlerimizi Weber’in perspektifiyle yorumlamayı gerektirmektedir:

“Sosyal sınıfları kültürel olarak ele almak, orijinal Marksist görüşte de olmasına rağmen, Max Weber ile daha derinlik kazanmıştır. Weber’in statü grupları vurgusu, tartışmayı üretim sisteminde farklı pozisyonlarda yer alan gruplardan, tüketim dolaylı statülere ve farklı yaşam tarzlarına kaydırmıştır. Bu tip bir sosyal sınıf görüşü, kişinin grubunu işaret eden, kamusal sosyal kimlik sorununa vurgu yapar. ...Kişinin kendini tüketim ile ifade etmesi, kapitalist toplumun merkezi kültürel pratiği haline gelir” (Foley, 2007: 271).

Sınıfla kültürü kesiştiren bu analitik değerlendirme “Marx’ın yabancılaşmış emek ve meta fetişizmi muamması tartışmalarının mantıksal bir devamı” olarak görülmelidir (Foley, 2007: 272). İranlıların da ücretli çalışmayla tüketimi bağdaştıracak bir biçimde, ücretli çalışmadan elde ettikleri geliri yüksek oranlarda tüketim toplumu davranış pratiklerine yönlendirdikleri bulgulanmıştır. Gerçekten de özellikle varlıklı grup açısından tüketim etkinlikleri yoğunlaşırken yanıtlayıcılar arasında herhangi bir tasarruf eylemine girildiğine dair verilere rastlanmaması bağlamında, üçüncü ülkede kurulacak yeni yaşamlara, belirli oranda birikim yaparak hazırlanma yönünde bir motivasyonun olmaması ilginçtir. Demek ki İran’da baskılanan gündelik yaşam ve bireysel özgürlükler, mültecileri transit ülkedeki bekleme zamanları boyunca, tüketim ve eğlenceyle yoğrulmuş bir yaşamdan, kendi imkânlarının maksimum elverdiği ölçüde faydalanmaya yöneltmektedir.

Bu bağlamda üçüncü ülkede her şeye sıfırdan başlamayı göze alan İranlılar için tüketim, Türkiye’de yüzleşmek zorunda kaldıkları gündelik yaşama dair zorlukların ikamesi niteliğindedir. Transit ve hedef ülkeler arasındaki bu ikilik, Lefebvre’in (2007: 123) “duyumsanabilir yaşam” ve “imgesel yaşam” arasında

yaptığı ayrıma tekabül eder. Bu ayrımda Türkiye duyumsanabilir bir yaşam alanıyken, hedef ülkeler imgesel bir yaşam alanını temsil eder. Lefebvre'nin aktardığı bilgiler, İranlıların bu hedef-transit ülke dikotomisindeki arada kalmışlığını çok iyi açıklamaktadır:

“Gündeliklik anlamdan yoksundur; anlam verilmeye çalışılan bir yok-anlamlar kümesidir. Gündelik olanın anlamsızlıkları, ancak mevcut gündeliklikten başka bir kümeye dönüştürüldükleri, değiştirildikleri durumda bir anlama kavuşabilir” (2007: 112).

İranlı göçmen altkültürünün bir diğer bileşeni barınmadır. Barınma pratikleri kapsamında altkültür üyelerinin apartlarda yoğunlaştıkları, hatta bazı apartlarda sadece İranlı mültecilerin barındığı ortaya çıkmıştır. Bu noktada göçmenlere dair akademik çalışmalarda, göçmenlerin “mekânı üretme ve müzakere etme biçimlerinin” (Fobear, 2014: 211) ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Zaten “tarihsel olarak göçmenlerin yerleşim pratikleri incelendiğinde, yerleşilen bölgede bazı mekânsal yoğunlaşmaların, toplulukların oluşmasının yaygın olduğu görülmektedir” (2014: 211). İranlıların apartlarda barınmaları da, geçici bir yerleşim gereksinimini karşılamanın yanı sıra Denizli'deki kentleşme biçiminin bir pratiği olan apart kültürüne yeni bir sosyal hareketlilik katmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu için, Denizli'de yaygın olan “apart” sisteminin kısmi avantajları vardır. Apartların şehir merkezine yakın yerlerde bulunması ve eşyalı dairelerden oluşması, göçmenler açısından transit ülkede geçici bir süre ikamet etmek için oldukça uygun bir seçenektir. Yanıtlayıcılardan Hossein'in “Eşyalı apart. Geçici ya bizimki... Burdan oraya gidicen, ordan buraya, e napacan?” sözleri bu durumu açıklar niteliktedir.

Denizli'de barınma konusunda göçmen olmanın gelir düzeyi ile ilişkili olarak zıt kutuplu iki sonuca vardığı gözlemlenmiştir. Nitekim kentte kimi ev sahiplerinin İranlı göçmenler için kira bedellerini, gerçek tutarın birkaç katı ölçüsünde artıracak biçimde, yabancı para birimleri üzerinden belirledikleri bulgulanmıştır. Bu durumda bazı ev sahipleri gelir düzeyi yüksek olan İranlılar için dairelerini kiralamada gönüllüken, gelir düzeyi düşük mülteciler ise ev kiralama konusunda çoğunlukla ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. LGBT bireylerin ise bu konuda en dezavantajlı grup olduğu, Emad'ın “Mesela ben çok ev değiştirmek zorunda kaldım, ev sahibi beni anlayınca” sözleriyle ortaya çıkmıştır. Yanıtlayıcılardan Azad ve Kambiz, kendilerinden daha sonra Denizli'ye gelen İranlı göçmenlere ev bulma konusunda yardım ettiklerini, böylece hem birbirlerine yardımcı olduklarını hem de gelir elde ettiklerini aktarmışlardır. Barınma konusunda göçmenler arasında dayanışma ilişkilerinin aktif bir biçimde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Böylece göçün maliyetinin ve maruz bırakacağı risklerin azaltılması hedeflenmektedir (Toksöz, 2006: 243). Bununla birlikte bazı İranlıların Türk emlakçılarla ortak çalışmaları, kente yeni gelen sığınmacılara yönelen sömürü zincirindeki bir halkaya

dönüşüklerini göstermektedir. Bu husus, göçmen altkültüründeki dayanışma ilişkilerini zedelemektedir.

Az önce bahsedildiği üzere İranlı mülteciler kimi zaman ayrımcılığa uğradıkları için barınma imkânlarına erişimle ilgili sorunlar yaşayabilmektedir. Bu hususla ilgili yeni bir eğilim, emlakçıların, kentnin daha yaşanabilir ve nezih sayılabilecek bölgelerinde ev arayan İranlılara, çeşitli gerekçelerle bu imkânı sağlamaktan kaçındıkları yönündedir. Sözü edilen ayrımcılık pratiğinin, İranlı mültecileri kentnin farklı alanlarına öteleyerek kent kültürü anlamında göçmenlere has bir mekânsallık yaratıp yaratmayacağı, aydınlatılmayı bekleyen bir soru olup farklı bir araştırmanın konusu olmaya adaydır.

Apartların İranlılar tarafından barınma dışındaki bir kullanım alanı dini inançlarla ilgilidir. Bu kapsamda mülteci altkültürünün ibadet ihtiyaçlarının karşılanabilmesi açısından da apartların işlevsel olabildiği ve bazı İranlı Hristiyan grupların sadece ibadet etmek için, kira masraflarını kendi aralarında oluşturdukları bir fon vasıtasıyla karşıladıkları apart dairelerini ya da yaşadıkları apartın kapıcı dairelerini kilise olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Hristiyan grupların bu davranışları, İran'da gerçekleştirdikleri gizli toplantıların devamı niteliğinde olup bir dayanışma örüntüsünü bünyesinde barındırmaktadır.

LGBT'ler ise, İranlı mülteci altkültürü kapsamında, kimi zaman kendi içinde çatışmalı kimi zaman da kentteki yerli LGBT hareketiyle ilişkili ayrı bir altkültür niteliğinde bazı toplumsal eylemlilik biçimlerine sahiplerdir.

İranlıların oluşturdukları altkültür, işgücü piyasasına katılanlar için çalışma yaşamında farklılıklar üretmekte ve bu anlamda özellikle maruz kalınan ayrımcılıkla mücadele pratikleri açısından bir işlevsellik yaratmaktadır. Bu kapsamda İranlıların sömürü, sosyal güvencesizlik ve ayrımcılıkla örülen, çalışma yaşamında yer alma biçimlerinin çözümlenmesi gerekmektedir.

Emek Sömürüsü, Sosyal Güvencesizlik ve Ayrımcılık Ekseninde İranlı Göçmenlerin Denizli İşgücü Piyasasındaki Deneyimleri

Yanıtlayıcıların önemli bir bölümü, Denizli'de başta tekstil ve inşaat sektörlerinde mavi yakalı işlerde, ikincil olarak da hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Hem ücretli hem de kendi hesabına çalışma kategorilerini bünyesinde barındıran hizmetler sektöründe yürütülen gelir getirici etkinlikler özel İngilizce kurslarında öğretmenlik, garsonluk, açıcılık, bulaşıkçılık, temizlik işleri, oto-yıkama, çevirmenlik, döviz simsarlığı, dövmecilik, berberlik, mimari danışmanlık, grafikerlik, tur rehberliği, turizm, parti/etkinlik organizatörlüğü biçiminde sıralanmakta olup bu anlamda ciddi bir çeşitliliğin varlığı göze çarpmaktadır. Çalışılan sektörlerde yapılan işlerin çoğunun nitelik gerektirmediğinin, düşük ücretli, sosyal güvencesiz, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinden yoksun olduğunun, mültecilerin eğitim ve vasıf düzeylerine uymadığının gözlemlenmesine rağmen bazı yanıtlayıcıların özellikle

hizmetler sektöründe kendi hesabına çalışarak vasıf düzeylerine kısmen uyan işlerde gelir elde ettikleri bulgulanmıştır. Ancak vasıflı ya da vasıfsız tüm işlerin ortak özelliği kayıtdışıdır. Bu durum, birçok mülteci ya da sığınmacının kayıtdışı işgücü piyasasında çalışmak zorunda kaldıkları gerçeğiyle (Treacher vd., 2003: 2) uyumludur.

Çalışma saatleri her sektör için benzer olup, 10-13 saat arasında değişmekle birlikte tekstil sektöründe çalışma saatlerinin uzadığı ve kimi zaman 18 saate ulaştığı ortaya çıkmıştır. Yanıtlayıcıların istihdam edildikleri sanayi, inşaat ve hizmetler sektöründe ücret düzeyleri bakımından da benzerlikler bulunmaktadır. Her sektör için kazanılan günlük ücret 25-50 TL arasında değişirken, aylık ücret düzeyleri ise 600-1250 TL arasında seyretmektedir. Görüldüğü üzere mültecilerin oldukça düşük ücretler karşılığında istihdam edilmeleri söz konusudur. Ücretlerin düşüklüğü bağlamında yanıtlayıcıların büyük çoğunluğu İran’dan göç ederken maddi anlamda bir birikimle geldiklerini, ancak bu şekilde yaşamlarını devam ettirebildiklerini ifade etmişlerdir. Asıl mesleği avukatlık olan ve eşinin Türkçe bilmemesi nedeniyle bir tekstil atölyesinde çalışarak ailesini geçindirmeye çalışan Sholeh, ücretlerin yetersizliğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ben günde 35 lira kazanıyorum, ayda 800-850 liraya geliyor. Eşim de çalışmıyor. Apartta kalıyoruz, burada kiramız da 600. Geçinmek çok zor oluyor, evimizin interneti yoktu, interneti kendimiz aldık. Ayda 60 lira da ona veriyoruz. Mesela faturalar var. Çok zor ama geçiniyoruz. İran’dan biraz birikimle geldik. Onunla idare ediyoruz, ama o da bitecek.”

Çalışma koşullarıyla ilgili bir diğer olumsuzluk, işyerlerinin işçi sağlığı ve iş güvenliği olanaklarından yoksun olmasıdır. Görüldüğü gibi İranlı işçiler son derece olumsuz çalışma koşullarıyla ve belirsiz iş süreçleri içinde çalışmak zorunda kalmaktadır. Üstelik çalışma yaşamında farklı düzeylerde ayrımcılık biçimlerine maruz kalmaktadır. İzleyen bölümde İranlı mültecilerin bir altkültür grubu olarak deneyimledikleri ayrımcılık biçimleri ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

İşyerlerindeki İlişkiler ve İranlı İşçilerin Ayrımcılığa Maruz Kalmaları

Kişisel farklılıklar, toplumsal ilişkilerde ayrımcılık süreçlerini tetikleyebilmekte, bireyler toplumsal alanda farklılıklara sahip olanlara yönelik ayrımcılık yüklü davranışlar geliştirmeye eğilimli olabilmektedir (Arriola, 1994: 108). Bu tavır ve davranışların kökeni önyargılara dayanmaktadır. Önyargılar olumsuz tutumların temsildir; önyargıların kaynağı olan olumsuz tutumlar ise bireylerin belli bir gruba ait oldukları gerekçesiyle oluşabilir (Sürgevil, 2008: 117). Duygusal, düşünsel bileşenleri bünyesinde barındıran ve bireylerin ayrımcılık içerikli davranmalarına yol açan önyargı olgusu, olumsuz duygu ve kalıpyargı olmak üzere iki ögeden oluşur (Cüceloğlu, 2000: 543). Kalıpyargılar, çeşitli gruplar hakkında sahip olunan kaba fikirler ve kanaatlere dayanmakta; bir başka deyişle insan beyninde oluşan

“imajlara” işaret etmektedir (Bilgin, 2007: 129). Dolayısıyla kalıpyargılar, toplumda bireylerin damgalanması sonucunu beraberinde getirmektedir. Goffman’a göre damgalama davranışı ayrımcılığı üretmektedir:

“Biz damgalı bir kişinin pek de insandan sayılmayacağına inanırız. Bu zanna binaen, onun yaşamını zorlaştıran, birçok durumda düşünmeden de olsa etkili olan muhtelif ayrımcılıklar uygularız” (2014: 31-32).

Foley de damgalama, ayrımcılık ve toplumsal kimlik üretimi ve sürdürülmesi arasındaki ilişkiye değinmektedir. Buna göre,

“Damgalanmış gruplar sosyal kimliklerini ya sürdürmeye devam eder ya da sembolik olarak tersine çevirmeye çalışırlar. Sosyal kimliklerin tanımları üzerine bu savaşlar, kültürel direnişe ve tamamen yeni, kendiliğinden oluşan kültürel formların ve grup kimliği tanımlarının yaratılmasına yol açabilir. Kimlikler ve semboller üzerine yapılan bu tip mücadeleler, “hem öteden beri var olan” (doğuşta hazır bulunan) (primordial) hem de keşfedilmiş farklı kültürel gelenekler olarak tanımlanabilir” (2007: 285).

Damgalama pratikleri toplumdaki farklı bireylerin hem toplumsal yaşamda hem de spesifik olarak iş yaşamında ayrımcılığa maruz kalmalarına sebebiyet verir (Öner, 2015: 205). Bu kavramsal çerçevenin ışığında İranlıların maruz kaldıkları ayrımcılık biçimleri de, hem toplumsal düzlemde gündelik yaşam pratiklerinde hem de çalışma yaşamında gözlemlenmiştir. Sholeh’in aşağıdaki anlatısı, çocuğunun yabancı olduğu için maruz kaldığı ayrımcılığı örnelemektedir:

“İki tane arkadaşı var çocuğumun ama çok iyi davranmıyorlar. Yazık benim çocuğuma. Çocuğum gidip diyor ‘merhaba, birlikte oynayalım mı’ diyor. O, ‘benim annem izin vermiyor’ diyor, koşup gidiyor.”

Kentteki İranlıların kendi içlerinde çeşitli altkültürleri barındırmaları bulgusu, farklı altkültür üyelerinin birbirlerine yönelik etnik köken ya da cinsel yönelim/cinsiyet kimliği bağlamında ayrımcılık yüklü davranışlar geliştirebilmeleri sonucunu da beraberinde getirmektedir. Örneğin Kürt olan Shahrok “Burada daha çok Türk arkadaşım var. Farslarla iyi değilim” diyerek Türklerden ziyade Fars kökenli İranlılar tarafından ayrımcılığa maruz bırakıldığını belirtirken Türk emlakçılarla ortaklaşa çalışarak kente yeni gelen İranlı sığınmacılara kiralık ev bulma karşılığında komisyon alarak geçimini sağlayan Kambiz, “Biz onları (geyleri) pek sevmiyoruz. Kimse sevmiyor, gülüyoruz onlara. Mesela burada bir müşterim vardı öyle, komisyonumu aldım, bir daha görüşmedim” ifadesiyle farklı kimliklerden duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmiştir.

İşyerlerindeki ayrımcılık süreçlerine bakıldığında ise, İranlıların içinde buldukları sosyal komünitelerle, komünite dışında kalan çalışma yaşamı arasında ciddi bir farklılık olduğu belirtilmelidir. Nitekim işyerlerindeki toplumsal ilişkilerin doğrudan doğruya ikincil grup/dış grup niteliği taşıdığı ortaya çıkmıştır. Bilindiği

gibi ikincil grupta ilişkiler sözleşmelerle/anlaşmalarla resmi olarak kurulurken, birincil grubun yakınlık ve duygusallık ilişkileri ikincil grupta bulunmaz (Fichter, 2001: 61). İranlıların ikincil gruplarında yaşadıkları olumsuz deneyimler birincil grubun dayanışma/paylaşım ağlarıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak ikincil grup niteliği taşıyan çalışma yaşamındaki ilişkiler bağlamında oluşan ayrımcılık süreçlerinin çoklu bir boyutu kapsadığı ve sürecin işverenler ya da yerli işçilerden kaynaklandığı saptandığından, işyerlerindeki ayrımcılık bu farklılıklar gözetilerek, iki başlık altında ele alınacaktır.

İşverenler Tarafından Yapılan Ayrımcılık

Denizli kentinde küresel işbölümünün yerel tabanını oluşturacak biçimde meta zincirlerinin dünyayı bir sınır sistemi gibi kaplamasının uzantıları olarak, işbölümü ilkelerine uygun biçimde örgütlenmiş olan fabrikalar ve atölyeler fazlaca bulunmaktadır. Çalışma alanında işçilerin karşılaştığı farklı ayrımcılık türleri değerlendirilirken, ayrımcılığın nesnelere olan işçilerin genel olarak vasıfsız emek gücü konumunda üretim ilişkilerine katıldıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede işyerinde üretim ilişkilerinde karşılaşılan ayrımcılık davranışlarının genel olarak iki biçimde gerçekleştiği görülmektedir: İlk ayrımcılık/kötü muamele biçimi işverenin işçilere yönelik yerli ve İranlı ayrımı gözetmeden, psikolojik şiddet içeren baskıcı davranışlarını kapsarken ikinci başlıkta sadece İranlı işçilerin çeşitli dezavantajlı durumlarıyla ilişkisel olan pratiklerin varlığı ortaya çıkmıştır. İranlı işçilere yönelik ayrımcılık ve kötü muamele, zenofobi, homofobi/transfobi ve cinsiyetçiliği içermektedir.

İlk ayrımcılık biçimi kapsamında, işçilerin sağlık sorunları gerekçesiyle ya da birtakım gündelik işleriyle meşgul olabilmeleri için işe gelememeleri gibi durumlara müsamaha gösterilmemesi söz konusudur. Benzer biçimde çalışma saatleri içinde kısa süreli izinlere de tolerans tanınmamaktadır. Taher bu yöndeki bir deneyimini, “Sadece bir saatliğine PTI’ye gitmek için izin istedim, ama bana ‘hayır gidemezsin’ dedi. ‘Bir sürü t-shirt var, bunları kim yapacak’ dedi” sözleriyle aktarırken benzer bir anlatı sunan Parvaneh’in işverene karşı kısmi bir direnme girişiminde bulunduğu da anlaşılmaktadır:

“Mesela ben çok hastalandım, işe gidemiyordum. Ama patron bunu kabul etmiyor, en önemlisi onun işi, sen hasta da olsan işe geleceksin. Ben kabul etmiyorum. Benim de kendime göre hayatım var, çocuklarım var, evim var. Hastayken gelmeyeceğim; işim varken gelmeyeceğim. ...Mesela bize diyor ki ‘siz neden mesaiye karşısınız, ne işiniz var’ diyor. Diyorum ‘abi evime gitmem lazım’. Mesela benim kız çocuğum 11 yaşında evde tek başına kalıyor. Hiç anlamıyorlar böyle şeyleri.”

Aynı zamanda işyeri disiplini içinde işveren ve denetçilerin yerli ve İranlı ayrımı yapmadan işçilere yönelik yoğun denetim pratikleri içeren davranışlar sergilemesi söz konusu olup, bu davranışların çoklukla tekstil sektöründe ortaya

çıktığı görülmektedir. Bu noktada Sholeh’in anlatısı, emek sürecindeki sıkı denetimin psikolojik şiddete varan boyutunu açığa çıkarmaktadır: “Ben de ablamla beraber iki işe girdim. İlki hiç iyi değildi, çok kötü davrandılar. ...O kadar kötüydü, biriyle göz göze gelince gülümersin ya... Öyle yapıyordum, (işveren) bana kızıyordu.”

İkinci başlık kapsamında ise öncelikle İranlıların yabancı oldukları için işverenler tarafından ayrımcılığa uğradıklarının, kötü muameleye maruz kaldıklarının ve bu durumun hem tekstil hem de hizmetler sektöründe gözlemlendiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Hizmetler sektörü söz konusu olduğunda, özel bir İngilizce kursunda çalışan Nahal, kendisine mülteci statüsüne dayanarak ayrımcılık yapıldığını “Türkiye’de çalışmak zorunda olduğumu düşündüğü için bana iyi davranmıyordu” sözleriyle ifade etmiştir. Tekstil sektöründe ise işverenin kötü muamelesi, Parvaneh’in “Mesela yine kardeşimle çalışıyordum. Kendi aramızda bi konuştuk, bizim ağzımızı yansıdı⁷, çok çok terbiyesizdi” sözlerinden anlaşılabilir gibi, psikolojik şiddete dönüşebilmektedir. Tüm bunlar, “ücretli istihdamdaki cinsiyet ilişkilerinin” çözümlenebilmesi için ırkçılığın göz önünde bulundurulmasının elzem olduğunu (Walby, 2014: 75) hatırlatır niteliktedir.

İşverenler tarafından özellikle LGBT işçilere yönelik yapılan ayrımcılık davranışları “sözel şiddet, işten ayrılma yönünde baskı yapma/yıldırma ya da işten çıkarma biçiminde” (Durmaz vd., 2017: 41; Kalfa-Topateş, 2017: 343) üç düzeyde gözlemlenmektedir. Sözel şiddet, doğrudan LGBT’lerin cinsel yönelimlerini hedef almakta, işçilerin LGBT olduğu anlaşıldığında ise yıldırma ya da işten çıkarmaya yönelik pratiklerin uygulanması söz konusu olmaktadır (2017: 343). Örneğin Omid sosyal medya üzerinden ifşa edilmesi sonucu,⁸ çalıştığı birçok işyerinde yıldırma ve sözlü tacize maruz kaldığını belirtmiştir:

“LGBT olduğun için sıkıntı yaratıyorlar. Facebook’tan görüp ertesini gün diyorlar ki ‘nasılsın eşcinsel’ falan, saçma sapan konuşuyorlar. Küfür ediyorlar, başka şeyler de var... Onun için bi ay burada çalışıyorum, 2 ay orada çalışıyorum... Denizli’de ben beş yerde çalıştım. Sadece bu yüzden...”

Omid’in deneyiminde yıldırma ve sözel şiddete yönelik pratiklerin LGBT bireyler için işgücü devir oranlarını yükseltebildiği gözlemlenmektedir. Şüphesiz bu süreç her zaman aynı şekilde işlememekte ve bazı anlatılar, LGBT bireylerin kötü muameleye kimi zaman sabretmek zorunda kaldıklarını açığa çıkarmaktadır.

Üçüncü ayrımcılık ve kötü muamele biçimi olan işten çıkarma da yine yanıtlayıcıların LGBT oldukları anlaşıldığında gerçekleşmektedir. Cafer ve Maria’nın ifadeleri bu davranışları tekstil sektörü özelinde örneklemektedir. Tekstil

⁷ Araştırma metninde görüşmecilerin ifadeleri değiştirilmeden kullanıldığı için “taklit etmek” anlamına gelen bu sözcük, yanıtlayıcının aktardığı biçimde yer almıştır.

⁸ LGB çalışanların işyerinde sosyal medya üzerinden ifşa edilmelerine dair araştırma bulguları için bkz: (Öner, 2015: 111).

sektöründe bir hafta çalışmış olan Maria ayrımcılık deneyimini, “Bazı işçiler işverene transseksüel olduğumu söylediler, bir hafta sonra beni işten çıkardılar. ‘Git’ dediler” biçiminde anlatmıştır.

İranlıların yaşadığı ayrımcılığın diğer bir boyutu kadın olmakla ilgilidir. Örneğin Hedayat’ın anlatımındaki kodların yorumlanmasıyla belirginleşen, refleksif bir sosyal koruma davranışının oluşabildiği gözlemlenmiştir. İran temalı bir kafeye Türk bir girişimci aracılığıyla ortak olan Hedayat, kafede garson olarak çalışan Leily’ye “benim çocuğum, ben onun babasıyım” diye hitap ettiğini dile getirmiştir. Bu tarz hitaplar Hedayat’ın, Leily’yi kafe sahibinin potansiyel tacizlerinden korumayı amaçladığını düşündürmektedir. Sözü geçen örnek, mülteci kadınların işverenlerin cinsel tacizleriyle yüzleşme ihtimallerinin yüksek olduğu (Treacher vd., 2003: 2) gerçeğiyle uyumludur.

Çalışma yaşamında işveren-işçi ilişkilerinde kimi zaman işverenlerin, kar maksimizasyonunu sağlayan, ucuz emek kaynağı olan İranlı işçiler üzerinde, kayırmacı biçimde davrandıkları izlenimini yarattıkları, araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Bu durum Abuzer’in “Belki bizim çalışmaya mecbur olduğumuzu bildiği için bizi daha çok seviyordur” ifadesinde gözlenirken Parvaneh’in aşağıda yer alan ifadeleri fabrikadaki paternalist stratejilerin işlevselleşebileceğini göstermektedir:

“Bizim patron İranlıları çok seviyor, nedenini bilmiyorum. Bizim ücretler daha mı düşük, hiç bilmiyorum. Maaşları konuşmak yasak. Mesela patron beni yanına çağırıyor. Diyor ki, ‘sana bu ay 40 verecem, ama kimseye söyleme, ‘ona’ diyor ‘33 veriyorum, ya da 35 veriyorum’. Birbirimizin maaşını bilmiyoruz.”

Sholeh’in “Patron İranlılara çok iyi davranıyor, Türklere iyi davranmıyor” biçimindeki ifadesi ise işverenlerin İranlıları ucuz emek kaynağı olarak değerlendirmeleri nedeniyle, yerli işçilere karşı daha olumsuz davranışlar geliştirilebildiğinin saptanması açısından ilginç bir bulgudur. Özel bir İngilizce kursunda öğretmenlik yapan Nahal ise, işverenin ücretine zam yaptığını ve ders verdiği sınıf sayısı arttığında kendisine yapılan ödemenin de arttığını belirtmesiyle, ücrete dair hakların verilmesinin hizmetler sektörüne özel, istisnai bir durum olabileceğini düşündürmektedir.

İşverenlerin İranlı işçilerle geliştirdikleri olumlu ilişkilerin bir diğer boyutu, borç vermek ya da ev bulmaya yardım etmek gibi gündelik hayata dair bazı sorunların çözümüne katkı sağlamak biçimindedir. Örneğin Sholeh işverenin, ev arayan ablasına yardımcı olduğunu belirtirken Seema işverenin kendisine sık sık maddi olarak yardım ettiğini ve borç verdiğini belirtmiştir: “Mesela şimdi ona 2000 lira borçluyum ama bana hiçbir şey demiyor.” Hizmet sektöründe yer alan Nahal de aşağıdaki ifadeyle, patronunun maddi sorunlarını çözebilmesi için kendisine yardımcı olduğu yönündeki deneyimini paylaşmaktadır:

“Bazen müdür benimle ilgileniyor. Ona her gün buraya gelmenin zor olduğunu söyledim çünkü’da oturuyorum ve bu yüzden bisiklet aldım, ama kışın zor oluyor. O da ‘patronla konuşurum, sana motosiklet alman için biraz borç verir’ dedi. Çok mutluym. Beni mutlu etmeye çalışıyor.”

Trans bir erkek olan Vafa ise, işverenin kendisine iyi davrandığını aktarması açısından LGBT yanıtlayıcılar içinde bir istisnadır. Ancak Vafa “Patronumuz iyi biri. Onun da LGBT olduğunu düşünüyorum. Benimle özel olarak ilgileniyor” sözleriyle, bu durumun, patronunun da LGBT birey olmasından kaynaklandığını açığa çıkarmaktadır. Bu anlamda Vafa’nın aktardığı bilgiler örneklemedeki diğer LGBT yanıtlayıcıların gündelik yaşam ve iş yaşamına dair aktardıkları negatif deneyimlerle örtüşmemektedir.

Yerli İşçiler Tarafından Yapılan Ayrımcılık

Araştırma bulguları kimi zaman yerli işçilerin de İranlı mültecilere karşı ayrımcı davranabildiği yönündedir. Bu tarz ayrımcılık pratiklerinde İranlı LGBT işçilerin cinsel yönelimleri ifşa edilebilmekte, kimi zaman da işçiler sözlü tacize maruz kalabilmektedir. Cinsel yönelimin yerli işçilerce ifşa edilmesi, işten çıkartılmayla sonuçlanabilmektedir. Bu yönde bir deneyim yaşayan Maria fabrikaya erkek gibi giyinerek gitse de diğer işçilerin işverene, kendisinin trans olduğunu söylediklerini belirtmiştir. “Birçok kişi gey olduğumu söyledi. Gey olduğumu konuşmamdan, davranışlarımdan anlıyorlar” cümlesiyle de Roozbeh cinsel yöneliminin diğer bireyler tarafından kamusal alanda ifşa edilmesiyle toplumsal temsil ilişkilerinin güçsüz ve ötekileştirilen konumunda kodlanmaktadır.

Yerli işçiler İranlı işçileri kendi hak arama davranışları açısından kimi zaman araçsallaştırabilmektedir. Bu husus iki yanıtlayıcının anlatısında gözlemlenmiştir:

Abuzer: “Bizim çalışanlar da bir şey isteyecekleri zaman ‘git patrona, sen söyle’ diyorlar. ‘Ben yabancıyım’ diyorum, ‘Türkçem iyi değil ki, siz söyleyin’ diyorum, kendileri konuşmıyorlar.”

Parvaneh: “Mesela Türkler kendi haklarını aramıyorlar. İşte patrona bir şey söyleyemiyorlar, bize diyorlar ki ‘siz söyleyin’. Biz diyoruz ‘biz gidiciyiz, bir iki yıl sonra gidecez, kendiniz konuşsanız’, ama yok... Mesela saat için, yemek için, mesai için hiç kendileri konuşmuyor. ...Türkler hiç itiraz etmiyor. Biz karşı çıkınca hoşlarına gidiyor.”

Bu gerekçeler, İranlıların da Türkler hakkında olumsuz düşünceler geliştirmelerine yol açmaktadır. İşyerinde İranlı ve yerli işçiler arasındaki ücret ve statü farklılıkları bir yandan yabancılaşma olgusunun ortaya çıkmasına yol açarken sınıf bilincinin gelişimine yönelik yapısal bir engel de oluşturmaktadır. Türk işçilerin işverene karşı edilgen davrandığı yönündeki görüşleriyle Sholeh, bu gerçekliği örneklelemektedir:

“Mesela işyerindekiler düşündüklerini hiç ustabaşına söyleyemiyorlar, mesela işte ustabaşının yüzüne ‘sizi çok seviyoruz’ diyorlar, o gidince arkasından ‘off, çok kötü’ diyorlar. Sonra ben kendime düşünüyorum. Benim yüzüme de ‘Sholeh, ben seni çok seviyorum’ diyor ama belki arkamdan kötü diyordur.”

Yerli işçilerin İranlılara yönelik ayrımcılık yüklü tutum ve davranışlarının yanı sıra, İranlıların kendi altkültürleri içindeki ilişkilerin kimi zaman çatışmacı bir hal aldığı, araştırmanın önemli bulgularındandır. Bu çatışma özellikle, mültecilerin ekonomik anlamda birbirleri üzerinden kazanç sağlamaları biçiminde oluşmaktadır. Hedayat bu duruma, bazı İranlıların kendi komüniteleri bağlamında yürüttükleri döviz ticaretiyle geçindikleri bilgisini aktarırken değinmiştir:

“Mesela İran bankaları genelde kapalı. Benim hesabım var mesela İran bankasında. Ama hesabımdan para çekemiyorum. Ne yapıyor, birisi hesap açıyor bir tane. Bana para lazım burada. Kendi hesabından... Yani biz kendi kendimizi de kandırıyoruz biliyor musun. Mesela ben senden merhamet bekliyorum ama kendi halkıma, kendi vatandaşına merhamet etmiyorum gibi bir şey.”

Bazı İranlı mültecilerin enformel bir finansal kazanç alanı oluşturdukları yönündeki bu ifade, Canetti’nin (2016: 56) sözünü ettiği, “kaçan kitlelerin” kendi içlerindeki dayanışma örüntüsünün zamanla tahrip olabildiği gerçeğiyle bağdaşmaktadır:

“Yönünü şaşırır ve kitle iç tutunumunu da yitirir. O zamana kadar kitleyi oluşturanları birleştirmiş ve onları kanatlandırmış olan tehlike artık her insanı diğerine düşman kılar. Herkes yalnızca kendisini kurtarma derdine düşer” (Canetti: 2016: 56).

İranlıların var olma mücadelesi bağlamında kendi aralarında çeşitli çatışmalar yaşadıkları Hossein’in “Çok paramızı yediler, para vermediler, evet. Ben hem onu (Türkleri) diyorum, hem İranlıları diyorum. İkisi de yaptı” ifadesinden anlaşılırken, trans bir erkek olan Vafa’nın anlatısı, farklı sığınmacı kategorilerinin ve altkültürlerin birbirleriyle olan rekabete dayalı ve kimi zaman çatışmacılığa varan tutumlarını ortaya koymasına anlamında dikkat çekicidir:

“Bazıları (İranlılar) bizi biliyorlar, çünkü burada LGBT olmak iyi bir vaka. LGBT bireyler (üçüncü ülkeye) daha hızlı gidiyorlar, bu onlar için daha kolay. İran’daki gibi değil, bizi görüyorlar ve LGBT olduğumu anlıyorlar. Ama bazıları anlamıyor. ‘Niye erkek gibi düşünüyorsun, niye bu kıyafetleri giyiyorsun...’ Ben de onlara anlatmıyorum.”

Demek ki BM’nin LGBT bireylere tanıdığı varsayılan tolerans sonucu diğer mülteci kategorilerinden yönelen düşmanca davranışlar, homofobi ve transfobiyle birleşebilmektedir. Bir yandan da LGBT’lerin üçüncü ülkelere daha kolay yerleştirilebildikleri, üstelik bu görelî mültecilik avantajı nedeniyle LGBT olmayan

sığınmacıların bir kısmının BM’ye LGBT olarak dosya açtırdıkları, birçok yanıtlayıcı tarafından dile getirilmiştir.

Kimi zaman ayrımcılık yüklü tutum ve davranışların istisnaları olabilmektedir. Bu doğrultuda ifadeler aktaran 3 yanıtlayıcının 2’sinin LGBT olması araştırmanın ilginç bulgularındandır. Örneklemeden sapma gösteren bu yanıtlayıcılardan Vafa, çalıştığı tekstil atölyesinde Türk işçilerle olumlu ilişkiler içinde olduğunu, tavırlarının ve dış görünümünün erkek gibi olmasına yönelik tepkilerle karşılaşmadığını “(Türk işçiler) iyi insanlar. Bazıları (görünümümü) soruyor, ancak bazıları... Sanırım sormanın kabalık olacağını düşünüyorlar” sözleriyle belirtmiştir. Burada Vafa’nın trans bir erkek olmanın görece avantajlı durumunu deneyimlediği açıktır. Vafa anlattığında cinsiyet kimliğiyle ilgili hiçbir eleştiri ve tepkiyle karşılaşmadığını, erkek gibi görünmesinin/davranmasının, bazıları tarafından sempatik bulunduğunu, hatta kendisine “N’aber kardeş” biçiminde eril bir dille hitap edildiğini dile getirmiştir. Trans bir kadın olan Maria’nın ise Vafa’nın tam tersi yönde deneyimler aktarması, ataerkil değerler sistemi bağlamında birçok insanın “erkek gibi olanı” daha kabul edilebilir ve hatta takdir edilebilir, “kadın gibi olanı” ise sisteme yönelik ciddi bir tehdit gibi gördüğünü ortaya çıkarmaktadır. Burada Foucaultcu anlamda iktidarın biyo-politiğinin devreye girdiği görülmektedir.

Taher ise yabancı ve LGBT olmaktan kaynaklanan ayrımcılığın yanı sıra görece daha arkadaşça tavırlarla karşılaşmasına dair karma ve ikili bir anlatı sunarak, deneyimlerinde tekstil ve hizmetler sektörü arasındaki farklılaşmayı vurgulamıştır:

“Tekstilde, tekstilde çalışmak zorunda olan insanlarla çalışırsın. Paraya ihtiyaçları var. Türkler, üniversiteye gidemiyorlar, vasıflı işlerde çalışmıyorlar. Ama çalışmak zorundalar, bizimle aynılar. Bizi daha iyi anlıyorlar. Ama restoranda... Maddi durumları daha iyi ve bizi anlamıyorlar. Niye Kanada ya da Amerika’ya gitmek istiyorsunuz, niye burada çalışıyorsunuz... Bizimle ilgili hiçbir bilgileri yok. Ama tekstildekiler bence çok nazikti. Benden daha yaşlılardı. 24 Türk, 20 İranlı işçi vardı. Ama buradakiler bizim gibiler, öğrenciler. ...Bizden daha gençler ve bizi kıskanıyorlar.”

Taher’in tekstil sektöründe çalışan işçilerin daha anlayışlı olduklarına dair sözleriyle birlikte, kadın işçilerin homofobik tutum ve davranışlara sahip olmadıklarını dile getirmesi araştırmanın ilginç bulgularındandır. Taher’den daha yaşlı kadınların, ataerkil bir kültürde yetişmiş olmalarına rağmen, ona karşı bir anaçlık duygusu besledikleri ve bu anaçlığın homofobiyi gölgelediği anlaşılmaktadır (Durmaz vd., 2017: 41).

Sosyal Güvence ve Sağlık Hakkına Erişim

Yanıtlayıcıların Denizli işgücü piyasasında düşük ücretler karşılığında çalışmalarının yanı sıra bir diğer dezavantaj göstergesi sosyal güvenceden yoksun biçimde

istihdam ediliyor olmalarıdır. Göçmenlerin çalışma izninin, yasa gereği işverenler tarafından alınması gerektiğinden, istihdam edilme biçimleri çoğunlukla kayıtdışı biçimde gerçekleşmektedir. Yanıtlayıcılardan Nahal, sığınmacı ve göçmenler için BM'nin aktardığı maddi desteğe erişimle ilgili sorunlar yaşandığını ileri sürerek, yaşamlarını idame ettirebilmek için kayıtdışı çalışmak zorunda kaldıklarını ve olası bir iş kazasında haklarını aramalarının imkânsız olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bizim çalışma iznimiz yok, paramız yok, bu durumda nasıl yaşayacağız? Bu yüzden herkes sigortasız, yasadışı çalışmaya başlıyor. Çalışırken bir kaza geçiresek sorumlu tutulacak kimse yok, kimse o zaman sorumluluk almıyor!”

Türkiye’de Türk vatandaşları için sağlık güvencesine sahip olma, sosyal güvenlik sistemine prim ödeme ile veya prim ödeme gücü olmayanlar için gelir testine tabi tutulma ile mümkün olmaktadır. Türk vatandaşı olmayanlar ise, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası (SSGSS) Kanunu’nda yabancılar⁹, vatansızlar ve sığınmacılar şeklinde bir düzenlemeye tabi tutularak Genel Sağlık Sigortası (GSS) kapsamına alınmışlardır (Sözer, 2014: 166). İlgili kanunun 60. maddesinin c bendinin 2. fıkrasında “*Uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahibi ve vatansız olarak tanınan kişiler*”ın genel sağlık sigortalısı sayılacakları karara bağlanmıştır.¹⁰ Ancak sığınma talebinde bulunanların sağlık güvencesi kapsamına alınabilmeleri için kendilerine “kimlik” verilmiş olması gerekmektedir. Sığınmacıların Türkiye’de bazı hizmetlere erişimlerini kolaylaştıracak olan kimliğin alınmasına ilişkin geçen sürelerin taahhüt edilenden çok daha uzun olması, bu süre içerisinde İranlıların genel sağlık sigortası kapsamına dâhil edilmemelerine ve bir sosyal dışlanma pratiği olarak kamusal sağlık hizmetlerinden yararlanamamalarına neden olmaktadır. Bu durumda göçmenlerin herhangi bir sağlık sorunu yaşadıklarında özel sağlık hizmetlerini kullanmaları gerekmektedir. Bu koşullarda henüz kimliğini alamamış ve düşük ücretler karşılığında istihdam edilen göçmenler için özel sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek çoklukla olanaksız hale gelmektedir. 2 yanıtlayıcı, kimliklerinin verilme sürecinin oldukça uzun sürdüğünü ve bu durumun mağduriyet yarattığını şu şekilde açıklamışlardır:

Parvaneh: “Şimdi biz burada kimliği bekliyoruz. Hastaneden yararlanamıyoruz şimdi. Benim bir problemim de var; doktora gitmem lazım, her üç ayda bir iğne yaptırمام gerekiyor, ama yaptıramadık.”

Roya: “Bir kere hasta olmuşum, hastaneye gittik, devlet hastanesine. Orada dediler ki, ‘kimliğiniz yok, bakamayız.’ Kimliğimiz 3 ay sonra

⁹ Yabancı kavramı; 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla kavram, vatansız ve sığınmacıları da içine almaktadır (Sözer, 2014: 167).

¹⁰ Bu kişilerin sağlık sigortası primleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bütçesine ait ödenekle karşılanmaktadır (Sözer, 2014: 172).

gelecek. Eczane ilaç da vermiyor. Devlet hastanesi de olsa anca para ile muayene olabiliyoruz.”

Oldukça ağır çalışma koşulları altında düşük ücretlerle çalışmak zorunda olan Farjad ise, kimliklerinin geç gelmesi nedeniyle sağlık sorunu yaşadıklarında kazandıkları ücreti hastane masrafları için ayırmak zorunda kaldıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Kimliği hemen vermeli ama onu da vermesi çok uzun sürüyor. Ben, kimliğim henüz gelmemişti, hasta olduğumda hastaneye gitmek zorunda kaldım, çünkü çok hasta olmuştum. Hastanede yapılan testler ve ilaç parasıyla birlikte 350 TL ödemek zorunda kaldım.”

Yanıtlayıcıların ifadelerinde görüldüğü gibi İranlı göçmenler, sağlık sorunları çok ciddi düzeyde olmadığı sürece ve maddi imkânların yetersizlikleri nedeniyle herhangi bir sağlık kuruluşuna gitmemektedir. Nitekim çoğu tedavi masraflarının, göçmenlerin bir ayda kazandıkları gelirleri aştığını tahmin etmek zor olmayacaktır (Dedeoğlu, 2011: 43). Yanıtlayıcılardan Maria ise İran’dayken başladığı hormon terapisine Türkiye’de henüz kimlik alamadığı ve maddi imkânları el vermediği için devam edemediğini ifade ederek, sağlığının ciddi düzeyde tehlikeye girdiğini aktarmıştır:

“Kimliğim çıkarsa 3 ay sonra hormon terapiye başlayabileceğim ama ben hemen başlamak istiyorum. Çünkü daha önce hormon terapi almıştım, o yüzden devam etmem gerekiyor, çünkü bu çok tehlikeli. Meme kanserine yol açabiliyor. Bunun için’de bir hastaneye gittim, onlar’ye gitmemi söylediler, çünkü hormon terapisi orada yapılmıyordu. Hastanedeki doktor bana bunun 150 TL olduğunu söyledi, çünkü benim henüz kimliğim yok. Bununla da bitmiyor. Kan testleri de gerekli. Onlar da 300 TL civarında.”

Trans bireylerin sağlık hakkına erişimleri son derece sınırlı olduğundan, doktor kontrolü olmaksızın kullandıkları hormon ilaçları yaşamlarını tehdit etme riski taşımaktadır. Benzer biçimde göç literatüründeki bazı bilgiler göçmenlerin sağlık taleplerine karşı geliştirilen tutumlar kadar sosyal dışlanma ve dil bariyerinin, maruz kalınan biyomedikal riskleri arttırdığı yönündedir. Diğer taraftan göçmenlerin ulusal sosyal güvenlik sistemleri hakkında bilgi eksikliklerinin bulunduğu da dikkat çekmektedir. Göçmenlerin, geldikleri ülkenin ulusal sağlık hizmetlerine erişim hakları olsa dahi, bu hizmetlere nasıl erişilebileceği konusunda çoğunlukla bilgileri olmadığından, hizmetlerden yararlanma düzeyiyle ilgili ciddi sorunlar bulunmaktadır (Carballo and Nerurkar, 2001: 557).

Sonuç

Küresel kapitalizmin ekonomi-politik gerçekliği toplum, birey ve çalışma olgusu üzerinde farklı düzeylerde belirleyici olmaktadır. Bu noktada Standing’in (2017:

205-216) “Prekarya Bildirgesi” adlı kitabında yer alan, sınıfsal içerikli göç süreçlerinin durdurulmasına yönelik güncel önerileri önem kazanmaktadır. Yazara göre göçmen bireyler giderek, çevre ülkelerin küresel emek ihracı nesnelere olmaktadır. Böylelikle “emek ihracat rejimleri”nin ortaya çıkması ciddi bir küresel sorun haline gelmiştir. Standing’in geliştirdiği öneriler öncelikle göçmenlerin geçici yurttaş olarak kodlanması uygulamalarının sürdürülmemesi yönündedir. Bunun yanı sıra göçmenlerin işgücü piyasalarında eşit koşullarda yer alabilmesini sağlayacak politikalar üretilebilmeli, sosyal hizmetlerin sunulmasında göçmenlerin maruz bırakıldığı ayrımcılık pratikleri ortadan kaldırılmalıdır. Günümüz toplumlarının göç akımlarından en fazla etkilendiği ve sözü geçen ayrımcılık pratiklerinin yeniden üretildiği bağlam, küresel düzlemde özellikle son yıllarda mülteci akımlarının yoğunlaşmasıyla ilişkilidir. Bu anlamda Suriyeli mültecilerin, savaş dolayısıyla göçe dair dünya gündeminin baş aktörlerini oluşturmaları hem ulusal hem uluslararası göç literatürüne yansımışken, Türkiye’deki diğer mülteci gruplar, sayılarının daha az olması ve buldukları yasal statünün Suriyelilerden farklılığı¹¹ nedeniyle mültecilerin görünmeyen yüzünü oluşturmaktadır. Türkiye’deki İranlı “görünmeyen mülteciler”, çeşitli gerekçelerle sığınma talebinde bulunan bireyleri de kapsamaktadır. Bu süreç, ülkelerindeki yönetimin getirdiği baskıcı unsurların etkisiyle kimi İranlılar için özgürlük arayışını, göç etme isteğiyle birleştirmektedir. Nitekim binlerce yıllık eski ve köklü bir kültürel mirasın ve devlet iktidarına içkin yönetim geleneğinin üzerinden yükselen İran geniş bir aydın sınıfını bünyesinde barındırmaktayken, devrimi izleyen yıllardan günümüze uzanan süreçte Batı ülkelerine ciddi oranda göç veren ülkeler arasına girmiştir.

İranlı göçmenler için istedikleri hayat biçimini yaşayabileceklerini düşledikleri Batılı gelişmiş ülkelere yerleşebilmenin ilk koşulu, mültecilere yönelik izlenen uluslararası politikalar gereği, transit ülke konumundaki Türkiye’de belirli bir süre beklemeleridir. Bir başka deyişle hedef ülkeye ulaşma arzusu transit ülkede yaşanan dezavantajları doğurmaktadır. Bu hukuksal mecburiyetle küresel belirsizliklerin birleşmesi, Türkiye’de göçmenler için belirlenen uydu kentlerden birisi olan Denizli’deki barınma, çalışma, tüketim, sosyalleşme gibi çeşitli bileşenleri içeren İranlı mülteci altkültürünün oluşmasına yol açmıştır. Kentteki İranlı altkültür gruplarının işgücü piyasasıyla nasıl bir kesişimselliğe sahip olduğunu açığa çıkarabilmek için çalışma kapsamında İranlı göçmenlerin göç süreçleri itici ve çekici

¹¹Türkiye’nin BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) ile yaptığı anlaşmaya binaen sığınmacıların Türkiye’de yaşayabilmelerine izin verilmektedir (Grungras vd., 2009: 46). Nitekim Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan “geri gönderilememe ilkesi” dolayısıyla Avrupa kökenli olmayan sığınmacılar geçici bir biçimde Türkiye’de yaşayabilmektedir. Bu kategorideki göçmenler Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 63. Maddesine göre “şartlı mülteci” ya da “ikincil koruma” statüsüne dâhildir (Kahya Nizam ve Sallan Gül, 2017: 1390). İranlı mülteciler de Türkiye’de bu statü bağlamında yaşamaktadır. Suriyeli mültecilerin konumu ise “geçici koruma statüsüne” uygun olarak düzenlenmiştir (2017: 1390).

faktörleriyle birlikte ele alınmıştır. Ayrıca, mekânsal pratikler ve göçmenlerin kent in işgücü piyasasında istihdam edilme biçimleri arasındaki nedensellik ilişkileri analiz edilmiştir. Bu bağlamda Denizli’de yaşayan İranlı mültecilerle gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar sonucu, yanıtlayıcıların sosyo-demografik özelliklerinin büyük ölçüde, göç kararı almalarındaki birincil nitelikteki itici faktörleri yansıttığı görülmektedir. Göçmen altkültürlerinin kendi içinde mikro-altkültürleri barındırdığı ve hem bireyler hem de gruplar arasında dayanışma, çatışma ve rekabete dayalı çelişkili sosyal ilişkilerin var olduğu, altkültür üyelerinin geçimlerini sağlayabilmek için Denizli işgücü piyasasında sanayi ve hizmetler sektöründe birbirinden farklılaşan geniş bir yelpazede gelir getirici etkinliklerde buldukları, çalışmanın temel bulguları arasındadır. İranlı mülteciler yüksek eğitim düzeylerine sahip ve vasıflı işgücünü temsil ediyor olmalarına rağmen, işgücü piyasasında “mülteci-işçi” konumunda yer almaktadırlar. Böylelikle göçmenlerin vasıf gerektirmeyen, düşük ücretli, sosyal güvencesiz işlerde, çoğu zaman maruz kaldıkları ayrımcılık pratikleriyle kısmen mücadele etmeye çalışarak istihdam edildikleri ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar Türkiye gündeminde görünmezlikleri sürüyor olsa da, İranlı mülteciler Denizli’de kente bir kozmopolitizm katarak görünürlük kazanmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda hedef ülkelerin göç politikalarında yaşanan gelişmeler, İranlı mültecilerin bir bölümünün kentte kalıcılışması eğilimini yaratmaya başlamıştır. Birçok Avrupa Birliği ülkesinin kapılarını, yerleşmek için üçüncü ülke arayışında olan İranlılara kapatmasıyla (Human Rights Watch, 2012: 50) başlayan bu süreç, ABD’de 2017 yılı itibarıyla başkan olarak seçilen Trump’ın uygulamaya koyduğu politikaların, İranlıların ülkeye kabul edilmelerinin önünü kesmesiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle yerleştirecekleri hedef ülke ABD olarak belirlenen İranlı mültecilerin transit göçmenlik statüleri süreklileşirken, bireylerin ontolojik karşıtlıklar içine psikolojik ve sosyolojik olarak hapsoldükleri “mecburiyet” hali, transit ülke olan Türkiye’de kalıcılışmaktadır. Bu durum göçmenlerin Türkiye’deki barınma ve istihdam edilme koşullarını nicel ve nitel düzeylerde etkilemektedir.

İranlılar’ın özgürlük arayışı, son tahlilde Türkiye’de tam olarak karşılığını bulamamaktadır. Bu noktada çalışma olgusu İranlı mülteciler için biyolojik yeniden üretim düzeyinde sadece var olabilmek amacıyla içinde buldukları ve geçici olarak gördükleri üretim alanlarında çalışmak anlamına gelmektedir. Mültecilerin hem vasıf düzeylerinin altında yer alan işlerde, hem de yerli işçilere göre daha düşük ücretlerle çalıştırılmaları emeklerinin değersizleşme sürecini yoğunlaştırmaktadır. Bu da işyerindeki ekonomik yabancılaşma süreçlerini beslemektedir. İranlı göçmenlerin despotik emek denetimine tabi biçimde çalışmak zorunda kalarak elde ettikleri geliri tüketim etkinliklerine akıtmaları, yabancılaşma süreçlerini telafi etmeye yönelik bir çabaya işaret etmektedir. Ayrıca tüketim toplumu davranışlarını yerine getirmeleri, büyünmüş bir sosyal gerçekliği ve bir özgürlük yanılsamasını deneyimlemelerine yol açmaktadır. Bu bulgu, Bauman’ın, (2015, 2016) tüketim toplumunda özgür olmanın koşulunun da tüketime bağlandığı, ancak bunun toplumdaki bireylere sadece sahte bir özgürlük alanı sunduğu iddiasıyla örtüşmektedir. Gerçekten de

mültecilerin özgürlüklerini sınırlandıran en önemli faktör, kayıtlı olunan uydu kentte yaşama zorunluluğu göz önünde bulundurulduğunda, mekânsal tahakküm pratiklerine maruz kalmalarıdır. Nesneleştirici tahakkümle, özgürleştirici boş zaman ve tüketim etkinlikleri arasında bir zıtlığın var olduğu fark edilmektedir. Bu zıtlık, Harvey’in mekân ve özgürlük arasında kurduğu ilişkiyle uyum içindedir:

“Burada devasa bir çelişki olduğu açık. Özgürlük ve tahakküm el ele gider. Tahakkümün dehşet verici yöntemleriyle bir şekilde uğraşmak zorunda kalmayan özgürlükten bahsedemez. ...Özgürlük ile tahakkümün bu birliği daima çelişkili bir birliktir” (Harvey, 2015: 208).

İranlılar her şeye rağmen, çeşitli mücadele ve direniş stratejilerini bünyesinde barındıran altkültürleri vasıtasıyla hayata tutunmak için çabalamaktadır. Göç nedenlerine koşut olan çeşitli dayanışma ağları kurmak, birbirinden farklı ve yaratıcı gelir getirici etkinliklerde bulunmak, barınma pratikleri kapsamında ortak bir yaşamı paylaşmak gibi bileşenleri kapsayan bu stratejiler mültecilerin geleceğe dair besledikleri ümitlerini diri tutmalarını sağlayabilmektedir. Öyle ki, araştırma sırasında gerçekleştirilen nitel görüşmelerde İranlı göçmenlerden Gevan’ın kullandığı “çünkü gökyüzü yüksekte” ifadesindeki gökyüzü metaforu, umut ve trajedi arasında sürekli değişen görelî bir noktada, mültecilerin dünyayı anlamlandırma tarzlarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Afary, J. ve Anderson, K. (2015) **Foucault ve İran Devrimi** (çev. M. Doğan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Arriola, E. (1994) “Gendered Inequality: Lesbians, Gays, and Feminist Legal Theory”, **Berkeley Journal of Gender, Law&Justice**, 9(1), 103-143.
- Ayubi, N. (1993) **Arap Dünyasında Din ve Siyaset** (çev. Y. Alogan), İstanbul: Cep Kitapları Yayınevi.
- Barth, F. (1969) **Ethnic Groups and Boundaries**, Boston: Little&Brown.
- Bauman, Z. (2016) **Özgürlük** (çev. K. Eren), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2015) **Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?** (çev. H. Keser), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, N. (2007) **Kimlik İnşası**, Ankara: Aşina Kitaplar.
- Bilgin, N. (2003) **Sosyal Psikoloji Sözlüğü**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bourse, M. ve Yücel, H. (2017) **Kültürel Çalışmaları Anlamak**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canetti, E. (2016) **Kitle ve İktidar** (çev. G. Aygen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Carballo, M. and Nerurkar, A. (2001) “Migration, Refugees, and Health Risks”, **Emerging Infectious Diseases**, 7(3), 556-560.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008) **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri** (çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2000) **İnsan Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dedeoğlu, S. (2011) “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”, **SBF Dergisi**, 66(1), 27-48.
- Durmaz, N., Topateş, H. ve Kalfa-Topateş, A. (2017) “İşçi Sağlığı ve Güvenliği Açısından Denizli İlindeki İranlı LGBTİ Göçmenlerin Çalışma Deneyimleri”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran, 37-43.
- Erder, S. (2007) ““Yabancılaşmış” Kurgulanan Ülkenin “Yabancıları””, A. Arı (der.), **Türkiye’de Yabancı İşçiler**, İstanbul: Derin Yayınları. 1-27.
- Fichter, J. (2001) **Sosyoloji Nedir?** (çev. N. Çelebi), Ankara: Atilla Kitabevi.
- Fobear, K. (2014) “Queer Settlers: Questioning Settler Colonialism in LGBT Asylum Processes in Canada”, **Refuge**, 30(1), 47-56.
- Foley, D. E. (2007) “İşçi Sınıfı Antropolojik Anlamda Bir Kültüre Sahip Midir?”, H. Erbaş (der.). **Fark/Kimlik, Sınıf** (çev. Özge Yalçın, Deniz Yüzüak) içinde, Ankara: Eos Yayınevi, 261-300.
- Freire, P. (2016) **Ezilenlerin Pedagojisi** (çev: D. Hattatoğlu ve E. Özbek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2014) **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar** (çev: Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S.N. Ağırnaslı), Ankara: Heretik Yayıncılık.

- Grungras, N., Rachel L. and Slotek, A. (2009) “Unsafe Heaven: Security Challenges Facing LGBT Asylum Seekers and Refugees in Turkey”, **The Fletcher Journal of Human Security**, 24, 41-61.
- Hancock, B. (1998) An Introduction to Qualitative Research. http://faculty.cbu.ca/amolloy/MBA603/MBA603_files/IntroQualitativeResearch.pdf (29.03.2018).
- Harvey, D. (2015) **On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu** (çev: E. Soğancılar), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2011) **Umut Mekânları** (çev: Z. Kambetti), İstanbul: Metis Yayınları.
- Human Rights Watch (2012) Why they left? Stories of Iranian Activists in Exile. United States of America. <http://www.refworld.org/docid/50d055982.html> (07.04.2018).
- Iranian Queer Watch Report (2016) Toronto. <http://irqr.net/2016/wp-content/uploads/2016/01/IQWReport.pdf> (06/02/2017).
- Johnson, T.A.M. (2011) “On Silence, Sexuality and Skeletons: Reconceptualizing Narrative in Asylum Hearings”, **Social & Legal Studies**, 20(1), 57–78.
- Kâhya Nizam, Ö. ve Sallan Gül, S. (2017) “Türkiye’de Mültecilere Yönelik Yerleşim Politikaları ve Uydu Kentler: Güvenlik Kıskaçında Yaşamlar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. 22, Göç Özel Sayısı, 1385-1410.
- Kalfa-Topateş, A., Durmaz, N. ve Topateş, H. (2017) “Araf’ta Kalmak: Denizli’de Yaşayan İranlı Sığınmacı ve Mültecilerin Çalışma Deneyimleri”, **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı**, Ankara: Sosyoloji Derneği. <http://www.sosyolojiderneği.org.tr/s/2300/i/Kongre2017.pdf> (08.04.2018). 339-345.
- Kay, D. ve Miles, R. (1990) **Refugees or Migrant Workers?**, London: Routledge.
- Kemal, Y. (2014) **İnce Memed**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- König, S. (2000) **Sosyoloji** (çev: S. Sucu ve O. Aykac), İstanbul: Ütopya Kitabevi.
- Lefebvre, H. (2007) **Modern Dünyada Gündelik Hayat** (çev: I. Ergüden), İstanbul: Metis Yayınları.
- Lordoğlu, K. (2015) “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Yansımaları”, **Çalışma ve Toplum**, 44, 29-44.
- Mavroudi, E. and Nagel, C. (2016) **Global Migration: Patterns, Processes, and Politics**, London and New York: Routledge.
- Miles, R. ve Satzewitch, V. (2007) “Göç, Irkçılık ve Postmodern Kapitalizm”, Hayriye Erbaş (der.), **Fark/Kimlik, Sınıf** (çev: Özge Yalçın, Deniz Yüzüak) içinde, Ankara: Eos Yayınevi. 301-333.
- Öner, A. (2015) **Beyaz Yakalı Eşcinseller**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Royce, A. (1982) **Ethnic Identity: Strategies of Diversity**, Bloomington: Indiana University Press.

- Sözer, A. N. (2014) **Türk Genel Sağlık Sigortası**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Sürgevil, O. (2008) “Farklılık Kavramına ve Farklılıkların Yönetimine Temel Oluşturan Sosyopsikolojik Kuramlar ve Yaklaşımlar”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 11(20),111-124.
- Toksöz, G. (2006) **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Topateş, H., Durmaz, N. ve Kalfa-Topateş, A. (2018) “Denizli Kentindeki İranlı Göçmen Altkültürü ve Çalışma Yaşamı: Bir “Araf” Deneyimi”, Emirali Karadoğan vd. (der.), **Gürhan Fişek’in İzinde Ortak Emek ve Ortak Eylem** içinde, Ankara: Siyasal Kitabevi. 215-246.
- Topateş, H., Durmaz, N. ve Kalfa-Topateş, A. (2017) “Denizli Kentinde Yaşayan İranlı Sığınmacı ve Mülteci Topluluğunun Sınıfsal Yapısı” **15. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Özet Kitabı**. 61-62.
- Treacher, A., Coombes, A., Alexander, C., Bland, L. and Alldred, P. (2003) “Exile and Asylum: Women Seeking Asylum in 'Fortress Europe’”, **Feminist Review**, 73, 1-4.
- UNHCR (The UN Refugee Agency) (2016).
[http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr\(59\).pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr(59).pdf) (19.01.2017).
- UNHCR (The UN Refugee Agency) (2009a) UNHCR Eligibility Guidelines For Assessing The International Protection Needs of Iraqi Asylum-Seekers.
<http://www.unhcr.org/subsites/iraqcrisis/4a2640852/unhcr-eligibility-guidelines-assessing-international-protection-needs-iraqi.html> (01.04.2018).
- UNHCR (The UN Refugee Agency) (2009b) UNHCR Policy on Refugee Protection and Solutions in Urban Areas.
<http://www.unhcr.org/4ab356ab6.pdf> (08.04.2018).
- Walby, S. (2014) **Patriyarka Kuramı**, (çev. H. Osmanağaoğlu) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Willis, R. (1981) **Learning to Labor: How Working Class Kids Get Working Class Jobs**, New York: Columbia University Press.
- Willis, R. (1976) **Profane Culture**, London: Saxon Press.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013) **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Seçkin Yayınları.
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (07.04.2018).
- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.
<http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf> (07.04.2018).

